

2024

RE-INTEGRATIE VAN PERSONEN IN VLAAMSE EN BRUSSELSE GEVANGENISSEN (BRUG-PROJECT)

INZICHTEN VANUIT LEVENSVERRHALEN

©Aleksandr Barsukov

AUTEURS

Aline Pouille
Leen Vandeveldde
Silke Marynissen
Stijn Vandeveldde
Louis Favril
Dorien Brosens

INHOUDSTAFEL

INLEIDING.....	3
ONDERZOEKSOPZET VAN DE LEVENSVERHAALINTERVIEWS.....	5
1. DATAVERZAMELINGSMETHODE.....	5
2. LEVENSVERHAALMETHODIEK EN HET INTERVIEWSCHEMA.....	5
3. ANALYSEMETHODEN	6
EEN HOLISTISCHE KIJK OP RE-INTEGRATIE.....	7
DEEL 1: PROFIEL DEELNEMERS.....	8
DEEL 2. HET LEVEN VOOR DETENTIE.....	9
DEEL 3. MIDDELEN OM IN LEVENSONDERHOUD TE VOORZIEN TIJDENS EN NA DETENTIE	12
1. FINANCIËN EN TEWERKSTELLING.....	12
1.1. Financiën.....	12
1.2. Tewerkstelling.....	13
2. HUISVESTING	15
DEEL 4. STEUN TIJDENS EN NA DETENTIE	17
1. GRADUELE VRIJHEID ALS BRUG NAAR BUITEN.....	17
1.1. STRAFUITVOERINGSMODALITEITEN	17
1.2. DREMPELS VOOR GRADUELE VRIJHEID.....	20
2. FORMELE STEUN VAN PROFESSIONALS	23
2.1. PROGRAMMA'S EN DIENSTEN TIJDENS DETENTIE.....	23
2.2. DREMPELS VOOR DEELNAME AAN PROGRAMMA'S OF DIENSTEN TIJDENS DETENTIE	26
2.3. PROFESSIONELE BEGELEIDING IN DE AANLOOP VAN VRIJLATING.....	27
3. INFORMELE STEUN VAN FAMILIE EN VRIENDEN	30
3.1. AANWEZIGHEID VAN EEN INFORMEEL SOCIAAL NETWERK TIJDENS EN NA DETENTIE.....	30
3.2. DE ROL VAN FAMILIE EN VRIENDEN TIJDENS EN NA DETENTIE	31
3.3. EEN NIEUW PROACTIEF SOCIAAL NETWERK NA DETENTIE	32

<u>DEEL 5. INTRAPERSONLIJKE CONDITIES: MENTALE GEZONDHEID EN MIDDELENGBRUIK TIJDENS EN NA DETENTIE</u>	<u>34</u>
1. INTRAPERSONLIJKE CONDITIES TIJDENS DETENTIE	34
2. INTRAPERSONLIJKE CONDITIES NA DETENTIE	37
<u>DEEL 6. JUSTITIËLE ACTOREN TIJDENS EN NA DETENTIE</u>	<u>39</u>
1. STRAFUITSpraak EN -UITVOERING.....	39
1.1. DE IMPACT VAN EEN GEVANGENISVERBLIJF OP IEMANDS LEVEN	39
1.2. HET GEVOEL VAN OVERLEVEN VERSUS HUMANE DETENTIE.....	40
<u>DEEL 7. DE TOEKOMST</u>	<u>43</u>
<u>CONCLUSIE</u>	<u>46</u>
1. NODEN EN BARRIÈRES OP VLAK VAN RE-INTEGRATIE: SAMENHANG VAN DE VERSCHILLENDE LEVENSDOMEINEN ...	46
2. KANSSEN OP VLAK VAN RE-INTEGRATIE.....	48
3. TOT SLOT.....	49
<u>REFERENTIELIJST</u>	<u>50</u>

Dit rapport kadert binnen het BRuG-onderzoek (Behoeften voor Re-integratie en recidivebeperking bij Gedetineerden). Het BRuG-onderzoek wordt uitgevoerd in opdracht van Vlaams minister van Justitie en Handhaving en door een partnerschap van de onderzoeksgroep Participatie & Leren in Detentie (PALD, Vrije Universiteit Brussel), het Centrum Voor Onderzoek naar Ecologische en Sociale verandering (CRESC, Universiteit Antwerpen) en Vakgroep Criminologie, Strafrecht en Sociaal Recht en Vakgroep Orthopedagogiek (Universiteit Gent). Het doel van het BRuG-project is om de verdere uitbouw van het hulp- en dienstverleningsaanbod wetenschappelijk te onderbouwen en te baseren op de reële noden, kansen en achterliggende problematieken van mensen die in een gevangenis verblijven. Het project bestaat uit 3 fases. In een 1ste fase schetsen we een profiel van de Vlaamse en Brusselse gevangenispopulatie anno 2022. In een 2de fase onderzoeken we de noden, kansen en drempels die personen in detentie ervaren bij het vrijgaan, zowel op korte als middellange termijn. Tot slot wordt in de 3de fase beleidsaanbevelingen geformuleerd. De dataverzameling gebeurt aan de hand van verschillende methoden en beslaat 5 werkpakketten (figuur 1).

Figuur 1. Overzicht werkpakketten BRuG-onderzoek

Dit rapport draagt bij aan fase 2 van het BRuG-onderzoek en focust op werkpakket 4: levensverhaalinterviews bij personen in detentie en personen met een detentieverleden. Het **doel** van deze interviews is **inzicht krijgen in de levensloop van personen voor, tijdens en na detentie, hoe hun detentieperiode(s) hierin verweven zit en van invloed is op het verdere leven**. Daarbij wordt aandacht besteed aan:

- **middelen om in levensonderhoud te voorzien** (vb. financiën, tewerkstelling en huisvesting);
- **steunfactoren** (vb. participatie aan programma's of diensten tijdens detentie, sociale steun);
- **intrapersoonlijke condities** (vb. mentale gezondheid, middelengebruik).

Doorheen het onderzoek hanteerden we **een person-centred taalgebruik** (Harney et al., 2022) waardoor we ervoor kiezen om niet te schrijven over gedetineerden, maar wel over personen in detentie/gevangenis of personen met een detentieverleden.

1. Dataverzamelmethode

We namen **14 levensverhaalinterviews** af met **langgestrafte gedetineerde en ex-gedetineerde personen** bij voorkeur al eens eerder vrijgekomen na een verblijf in de gevangenis. Het interview vond plaats in de gevangenis of op een plaats naar keuze van de ex-gedetineerde participant (vb. thuis, kantoor van de universiteit). Na de uitleg over het interview en de informatiebrief door de interviewers, tekenden de participanten het informed consent. Dit document gaf meer uitleg over het onderzoeksopzet, hun rechten, maakte duidelijk dat deelname vrijwillig was en het interview op ieder moment stopgezet kon worden zonder een reden te moeten opgeven. Met toestemming van de participant werd het interview opgenomen en nadien letterlijk getranscribeerd. De interviews gebeurden in het Nederlands en duurden gemiddeld 1 uur 39 minuten, met een minimum van één en een maximum 2,5 uur.

De deelnamevoorwaarden waren (1) gedetineerd of ex-gedetineerd zijn in Vlaanderen of Brussel en (2) langgestraft (geweest) zijn. (3) Participanten die nog in de gevangenis verbleven op het moment van het interview, moesten minstens voor de 2de keer in de gevangenis verblijven zodat zij reeds een vrijlating ervaren hadden. Daarnaast streefden we naar diversiteit op vlak van geslacht, etnische achtergrond, leeftijd, strafduur, aantal detentieperiodes en de periode dat iemand reeds vrij was (voor ex-gedetineerde personen). Voor het rekruteren van participanten werkten we samen met brugfiguren, zoals bijvoorbeeld hulp- en dienstverleners in de gevangenis, FOD Justitie en de Justitiehuzen buiten de gevangensmuren. Vooreerst werd de potentiële deelnemer benaderd door de brugfiguur. Zij gaven informatie en nodigden participanten uit om deel te nemen. Vervolgens contacteerden de onderzoekers de personen die zich buiten de gevangensmuren bevonden via telefonie en/of e-mail. Wanneer de participant bereid was om deel te nemen aan een interview, werd een moment en plaats naar keuze afgesproken.

2. Levensverhaalmethodiek en het interviewschema

We startten het interview met een korte vragenlijst waarin enkele socio-demografische (vb. geboortjaar, nationaliteit) en justitiële (vb. hoelang zit je al in de gevangenis/ ben je al vrij) gegevens bevroegd werden. Voor de interviewleidraad haalden we inspiratie uit de levensverhalenmethodiek van McAdams (2008). Deze methodiek focust op de levensloop van personen, waarbij gekeken wordt naar het verleden (vb. leven voor detentie), het heden (vb. leven in detentie) en de toekomst. We vroegen participanten om hun leven te beschrijven aan de hand van levenshoofdstukken en/of mijlpalen. We vroegen om hun leven te bekijken als een boek dat chronologisch opgedeeld kan worden volgens belangrijke sleutelmomenten. Vervolgens gingen we dieper in op deze sleutelmomenten, met een focus op gebeurtenissen in het leven voor, tijdens en na detentie. We peilden naar moeilijkheden die personen ervaren hebben voor, tijdens en na hun detentie, alsook naar wat volgens hen re-integratieversterkende factoren zijn. We besteden hierbij aandacht

aan de rol van een informeel netwerk en de rol die hulp- en dienstverlening binnen en buiten de gevangenismuren hierin vervulde of had kunnen spelen. Deze sleutelmomenten werden reflectief afgesloten door na te denken over een mogelijke rode draad in het leven van de participant. Tot slot peilden we naar hun uitdagingen en dromen voor de toekomst. De volledige interviewleidraad kan opgevraagd worden bij projectcoördinator Dorien Brosens (dorien.brosens@vub.be).

3. Analysemethoden

We baseerden de analyse van de levensverhaalinterviews op de QUAGOL-methode (Dierckx de Casterlé et al., 2012). De QUAGOL-methode biedt een kader dat geschikt is om tegelijk diepgaand en systematisch te analyseren, trouw blijvend aan het iteratieve en procesmatige karakter van een kwalitatieve analyse. Het bestaat uit 10 opeenvolgende stappen die starten bij een verkenning en het eigen maken van de data en eindigt met de beschrijving van de resultaten. Deze 10 stappen kunnen we onderverdelen in 2 fases: voorbereiding op papier en effectieve codering met een computerprogramma. De 5 stappen in de voorbereidingsfase zijn het (1) vertrouwd geraken met de data, (2) het opstellen van een narratief verslag en (3) conceptueel schema van elk interview, (4) een fitting-test van de conceptuele schema's met de data en (5) het ontwikkelen van een conceptueel schema over de verschillende interviews heen door constante vergelijking van de verschillende interview-specifieke conceptuele schema's. In fase 2 wordt de effectieve codering van de interviews doorgevoerd door middel van kwalitatieve software, in dit geval NVivo. Fase 2 startte met (6) de invoering van een lijst met concepten in de software als potentiële codes, die vervolgens (7) worden gelinkt aan fragmenten uit de interviews. Op basis van de interviews (8) werden deze codes uitgebreid, aangevuld met andere codes en aangepast waar nodig. Deze iteratieve herdenking van de concepten loopt door (9) waarna het volledige kader vervolgens grond biedt voor het (10) uitschrijven van de resultaten.

Om de betrouwbaarheid van de resultaten te vergroten, werden stappen 1 tot 4 door 2 onderzoekers gedaan. De data en labels werden gestructureerd volgens het model van Graffam en Shinkfield (2012), wat doorheen het hele BRuG-onderzoek gebruikt wordt (zie p.7 voor meer informatie). Terwijl de analyse in NVivo aanvankelijk door één onderzoeker gebeurde, werd het volledige onderzoeksteam ingeschakeld om op basis van hun ervaringen met het afnemen van de interviews, hun conceptuele kennis en eerdere gesprekken over de data opnieuw de codeboom te verfijnen in de aanloop naar fase 9.

Het BRuG-onderzoek hanteert een holistisch perspectief op re-integratie en onderscheidt 3 domeinen van factoren die re-integratie beïnvloeden (gebaseerd op Graffam & Shinkfield, 2012):

Figuur 2. Domeinen van factoren die re-integratie beïnvloeden

1. *Middelen om in levensonderhoud te voorzien*: financiën, tewerkstelling en huisvesting tijdens en na detentie.
2. *Steun*: programma's of diensten tijdens en na detentie, aan- of afwezigheid van sociale steun tijdens en na detentie en strafuitvoeringsmodaliteiten als brug van binnen naar buiten.
3. *Intrapersoonlijke condities*: mentale gezondheid en middelengebruik tijdens en na detentie.

Factoren binnen deze 3 domeinen kunnen zowel beschermend (vb. het hebben van stabiele huisvesting, economische stabiliteit) als risicovol (vb. middelengebruik) zijn tijdens het re-integratieproces van een individu (Pasma et al., 2023).

Deel 1 start met een schets van het leven van de participanten voor detentie. Vervolgens presenteren we het leven in en na detentie aan de hand van de 3 domeinen: (deel 2) middelen om in het levensonderhoud te voorzien, (deel 3) steun en (deel 4) intrapersoonlijke condities. Het 5de deel omvat nog enkele justitiële actoren die invloed hebben op het proces van re-integratie. Tot slot werpen we in deel 6 een blik op de toekomst van de participanten. De interviews tonen het perspectief en dus ervaringen van onze participanten met detentie-ervaring. Hierbij moet erkend worden dat dit slechts één perspectief is, waar tal van andere perspectieven naast staan zoals bijvoorbeeld van slachtoffers, professionelen,... die hier niet meegenomen worden. We bespreken telkens de centrale thema's die aan bod kwamen in de interviews en de linken deze vervolgens aan citaten van respondenten en fragmenten uit de narratieve verslagen van de interviews.

DEEL 1: PROFIEL DEELNEMERS

Er namen 14 personen deel aan de levensverhaalinterviews, waarvan 8 personen in detentie en 6 personen met detentie-ervaring die recent/lange tijd terug (voorwaardelijk) vrijgekomen zijn (zie tabel 1). Onder hen waren er 3 vrouwen. Eén participant had een nationaliteit van een ander Europees land, 2 participanten hadden een migratieachtergrond vanuit landen binnen en buiten de Europese Unie. De jongste was tussen 26 en 35 jaar, de oudste tussen 56 en 65 jaar. Ze werden veroordeeld tot lange gevangenisstraffen tussen 3 en 32 jaar, wat betekent dat ze allen vrij konden/kunnen komen via een voorwaardelijke invrijheidstelling of op strafeinde. De participanten kwamen op het moment van het interview 1 tot 9 keer eerder vrij uit de gevangenis, hetzij na een voorarrest, onder voorwaarden of in volledige vrijheid. 3 participanten waren op het moment van het interview volledig vrij, 3 participanten waren vrij onder voorwaarden.

Tabel 1. Profielschets deelnemers

Naam	Geslacht	Statuut	Nationaliteit	Leeftijd	Straftotaal	Aantal keer vrijgekomen
Thomas	Man	Gedetineerd	Belg	36-45 jaar	3-5 jaar	≥ 8 keer
Lisa	Vrouw	Gedetineerd	Belg	36-45 jaar	5-7 jaar	1-3 keer
Jan	Man	Gedetineerd	Belg	26-35 jaar	5-7 jaar	≥ 8 keer
Ibrahim	Man	Gedetineerd	Belg	56-65 jaar	≥ 15 jaar	1-3 keer
Jerry	Man	Gedetineerd	Belg	46-55 jaar	≥ 15 jaar	1-3 keer
Amin	Man	Gedetineerd	Belg	36-45 jaar	5-7 jaar	4-7 keer
Laura	Vrouw	Gedetineerd, beperkte detentie	Belg	26-35 jaar	5-7 jaar	4-7 keer
Gerrit	Man	Gedetineerd, beperkte detentie	Belg	46-55 jaar	10-15 jaar	4-7 keer
Tim	Man	Ex-gedetineerd, vrij onder voorwaarden	Belg	36-45 jaar	Onbekend (> 3 jaar)	1-3 keer
Wouter	Man	Ex-gedetineerd, vrij onder voorwaarden	Belg	26-35 jaar	10-15 jaar	1-3 keer
Jonas	Man	Ex-gedetineerd, vrij onder voorwaarden	Belg	36-45 jaar	≥ 15 jaar	1-3 keer
Samuel	Man	Ex-gedetineerd, volledige vrijheid	Belg	46-55 jaar	3-5 jaar	4-7 keer
Roza	Vrouw	Ex-gedetineerd, volledige vrijheid	Andere EU-nationaliteit	26-35 jaar	3-5 jaar	1-3 keer
Evert	Man	Ex-gedetineerd, volledige vrijheid	Belg	36-45 jaar	10-15 jaar	4-7 keer

Opmerking: dit zijn fictieve namen.

De meeste participanten hadden meerdere veroordelingen op hun strafblad. Het betroffen onder andere veroordelingen voor handel, productie of bezit van drugs, overvallen en diefstallen. 2 participanten gaven aan dat een middelenverslaving aan de grondslag lag van hun feiten (vb. om snel aan geld te geraken om in een drugsverslaving te voorzien). De andere veroordelingen betroffen financiële misdrijven (vb. fraude of inbraken) en slagen en verwondingen. Daarnaast waren er 2 participanten waarbij hun veroordeling een levensdelict betrof.

DEEL 2. HET LEVEN VOOR DETENTIE

Uit de analyse van de verhalen van onze participanten voor detentie, komen 5 factoren naar boven: (1) een moeilijke thuissituatie, (2) de invloed van peers, (3) de verleiding om gemakkelijk aan geld te geraken, (4) psychische gezondheid en een verslavingsproblematiek, alsook (5) de nood aan ondersteuning.

Ten eerste was er vaak sprake van een **moeilijke thuissituatie**. Dat kwam zowel voor tijdens de jeugd als in het volwassen leven. Betreffende de **jeugd** gaf ongeveer de helft van de participanten aan opgegroeid te zijn in een moeilijke thuissituatie. Ze waren er vaak slachtoffer en/of getuige van verwaarlozing, geweld, mishandeling, criminele feiten en/of verslaving. Jan groeide op in een context van huiselijk geweld, waarover hij vertelde:

“Mijn vader ja, ik heb niks anders gezien. Mijn moeder kreeg altijd slagen van mijn vader en mijn moeder... als mijn moeder het niet was, was ik het die slaag kreeg. Ik heb nooit iets anders gezien als dat. Ik dacht dat het normaal was.” (Jan – gedetineerd, 5-7 jaar)

Het verhaal van Thomas beschrijft een neerwaartse spiraal die startte met het overlijden van zijn moeder en een slechte relatie met zijn vader, dat na een verblijf in een jeugdinstelling eindigde in de gevangenis.

Thomas had een moeilijke thuissituatie. Zijn moeder stierf toen hij 15 jaar oud was en het contact met zijn vader verliep heel moeilijk. De situatie kon niet langer getolereerd worden waardoor de jeugdrechtbank besliste om Thomas op internaat te sturen. Dit was voor hem een lastige periode. Hij woonde aan de Nederlandse grens waar hij tijdens de weekends naartoe ging om wiet te roken. Naarmate de tijd vorderde, bracht hij wiet mee naar het internaat en begon een eigen handeltje. Hij werd daarom door de jeugdrechter in een instelling geplaatst, waarna het naar eigen zeggen van kwaad naar erger ging met hem. (Gedetineerd, 3-5 jaar)

Onze participanten vertelden niet alleen over hun jeugdjaren, maar sommigen ervaaarden ook doorheen het **volwassen leven** moeilijke gebeurtenissen. Zo ook bij Thomas. Nadat hij als jongvolwassene in de gevangenis belandde, ging hij in residentiële opname voor zijn drankprobleem en probeerde de touwtjes terug in handen te nemen. Dat lukte, maar een echtscheiding met zijn vrouw bracht daar verandering in.

“Ja. Hoelang heb ik gezeten? 6 maanden, zo iets. En dan is het wel zo eventjes kalmer, how! Dus ik houd me niet meer bezig met die onnozele dingen. Ik was er toch niet fier op dat ik die overval had gedaan en ik heb gezegd: “Het is genoeg geweest.” Ik ben daarachter beginnen werken. Ik was van de drank af, dus ik ben beginnen werken, vast werk en zo. Ik ben beginnen boksen via een

kameraad van mij. Competitie was dat toen. Ik heb competitie gedaan. Ik ben toen een hele tijd goed bezig geweest. En dan kwam de eerste echtscheiding.” (Thomas – gedetineerd, 3-5 jaar)

We hoorden tijdens de levensverhalen niet alleen over moeilijke thuissituaties, maar ook over de **invloed van peers**. Laura zat voor een resem diefstallen in de cel. Zij belandde als jongvolwassene op straat zonder papieren, rechten, steun van haar ouders, inkomen en woning. Zij stal om zichzelf te kunnen onderhouden, gesterkt door een milieu dat hetzelfde deed. Ook in andere verhalen hoorden we die invloed van peers. Zo werd Jonas gepest toen hij jonger was omwille van zijn gewicht. Samuel had moeite op school en omschreef zichzelf als *een klein krapuulke*. Dit resulteerde in een laag zelfbeeld, een zoektocht naar een andere manier om erkenning te krijgen en zich te kunnen verweren. Dit vertaalde zich voor de ene in een drang om met geld te pronken, voor de andere in een aansluiting bij extreemrechtse groeperingen, wapendracht en agressie. Ook anderen gaven aan dat hun peers, verkeerde voorbeelden via bijvoorbeeld de media en meegesleurd worden in ideeën van andere mensen een belangrijke rol speelden in hun leven voor detentie.

Ten derde waren er verschillende participanten die feiten pleegden **om gemakkelijk geld te verdienen**, zoals bijvoorbeeld het produceren en verhandelen van drugs. Lisa kreeg inzicht in verschillende frauduleuze technieken. Aangemoedigd door een familielid zette ze illegale ICT-systemen op waarmee ze geld konden verdienen. Ook bij Samuel was de verleiding om gemakkelijk aan geld te geraken groot:

Samuel belandde als werknemer in het nachtleven. Hij moest er naar eigen zeggen minder hard en lang werken om even veel te verdienen als iemand met een fulltime job. Hij bestempelde de invloed van media als een belangrijke inspiratie voor zijn beeldvorming: *“grote auto’s, gouden kettingen, veel ‘bling bling’,...”*. De media toonden niet dat er ook mensen zijn die hard moeten werken om te leven, dat het niet al goud is wat blinkt. Samuel gaf aan deze rolmodellen gemist te hebben. *“Geld maakt blind”*, zo omschreef hij zelf het proces waarin hij belandde. *(Ex-gedetineerd, volledige vrijheid, 3-5 jaar)*

Enkele participanten vertelden over hun **psychische gezondheid voor detentie** en dat ze niet goed in hun vel zaten. Dit werd deels gewijd aan een moeilijke jeugd, huiselijk geweld en een verslavingsproblematiek. Een verslavingsproblematiek kwam vaak naar boven. Thomas dronk veel en ging daarvoor in opname. Jan belandde regelmatig terug in de gevangenis doordat hij zijn voorwaarden schond, waarin zijn verslavingsproblematiek een grote rol speelde. Amin was voor detentie ook verslaafd aan drank en drugs. Hij verloor zichzelf naar eigen zeggen helemaal in deze verslaving. Ibrahim vertelde dan weer hoe hij in alcohol- en druggebruik, alsook drughandel verzeild geraakte, wat de impact van zijn omgeving was en hoe hij “meedeed” met anderen.

“Ik dronk veel. Een fles whisky voor mij was niks. Ik dronk gewoon mee met de mensen. Ik ging met de omgeving mee. Maar ik heb nooit alcohol thuis gedronken omdat ik daar geen behoefte aan heb ofzo. Cocaïne was hetzelfde. Ik ging met de tijd, weet ge, zo snuiven, drinken enzo. Ik deed wel mee, maar ik was ook zo een beetje bekend.” (Ibrahim – gedetineerd, ≥ 15 jaar)

Enkele participanten gaven aan dat psychische problemen en meer bepaald hun alcohol- en drugverslaving ook aan de grondslag lag van hun detentie. We hoorden een verhaal over het plegen van criminele feiten om in eigen gebruik te voorzien. Jan gebruikte als kind al cannabis, waarna hij dit ook zelf begon te maken en te verkopen. Daarnaast vertelde Tim ook over geweldspleging onder invloed van middelen:

“Met alcohol word ik altijd... Ja, hoe moet ik dat zeggen? Een beest. Ik was een beest. Ik zeg dat eerlijk hè. Naar mijn ouders toe, naar mijn vriendin toe, naar iedereen. Dat was altijd vechten en dit en dat. Allemaal zo van die dingen dat niet moeten hé.” (Tim – ex-gedetineerd, vrij onder voorwaarden, strafduur onbekend)

Psychisch niet goed in je vel zitten en overweldigd geraken door emoties, leidde voor Wouter tot een opsluiting in de gevangenis. Hij had er een goede en rustige jeugd op zitten, maar kon hij zijn overweldigende emoties niet de baas toen het bedrog van zijn vriendin aan het licht kwam.

Enkele participanten geloofden dat **ondersteuning of hulp** mogelijks een opsluiting in de gevangenis had kunnen vermijden. Anderzijds gaven ze aan dat je wel open moet staan voor hulp wat voor hen vaak niet het geval was. Roza benoemde het taboe dat nog steeds rust op psychische hulp, waardoor ze het moeilijk vond om aan familie en vrienden te vertellen hoe ze zich echt voelde. Ze heeft daarnaast lang de stap naar hulpverlening niet durven zetten. Op het moment van het interview was ze wel in therapie. Jan geloofde initieel niet in drughulpverlening en besloot een aantal keer in de gevangenis te blijven tot strafeinde zodat hij zonder voorwaarden vrij zou komen. Op het moment van het interview zag hij de meerwaarde van hulpverlening wel in.

“Ja, ik heb een paar keer einde straf gedaan dat ik ben vrijgekomen zonder voorwaarden, maar voorwaarden geven dat ze een beetje een zicht op u hebben. En ... nu afkickcentrum. Dat is het beste wat ze kunnen doen. Ik ben er niet voor, maar naderhand is het toch de beste keuze om het te doen.” (Jan – gedetineerd, 5-7 jaar)

1. Financiën en tewerkstelling

1.1. Financiën

De financiële situatie binnen als buiten de gevangensismuren speelde volgens de participanten een grote rol voor succesvolle re-integratie. De meerderheid van de participanten gaf aan dat ze aanzienlijke **boetes, schulden of achterstallige betalingen** hebben of hadden, omwille van de gepleegde feiten, gerechtskosten of door hun verblijf in de gevangenis. Voor sommige participanten ging dit erg ver. Iemand gaf aan 6,5 miljoen euro aan penale boetes te hebben, een andere 180 000 euro, alsook iemand die sprak van tienduizenden euro's aan gerechtskosten. In de gevangenis hadden ze naar eigen zeggen beperkte mogelijkheden om geld te verdienen door te werken. Aangezien het leven in de gevangenis als erg duur ervaren werd, bleef er vaak amper iets over om schulden af te betalen of te sparen voor de toekomst.

“Ge verdient niks in de gevangenis. Ge kunt niks opzij leggen. Ge verdient pakweg 250 euro per maand. Televisie kost 20 euro per maand. Eten en drinken, een fles limonade kost evenveel als buiten. Ge weet dus ook, met 50 euro hebt ge niet veel. Ge kunt u al inbeelden, ge houdt niet veel over op het einde van de maand. De telefoon kost ik-weet-niet-hoeveel geld als ge wilt bellen. Ge doet uw geld op. Ge kunt niet sparen. Ge komt buiten en ge hebt niks.” (Jonas – ex-gedetineerd, vrij onder voorwaarden, ≥ 15 jaar)

Gerrit beschreef hoe zijn financiële lasten en schulden hem in een **uitzichtloze situatie** brachten, wat het moeilijk maakte om weg te blijven van het criminele milieu. Enerzijds linkte hij dit aan het gebrek aan gevangensarbeid en de te lage lonen. Anderzijds zat hij ook na detentie in een moeilijke situatie waarin hij amper geld over hield om te leven omwille van de vele kosten en schulden die hij moest afbetalen, maar tevens te veel geld verdiende voor financiële of materiële hulp of tegemoetkomingen. Er zijn meerdere participanten die op één of andere manier verwezen naar de moeilijke financiële situatie, alsook de link tussen hoge boetes, schulden en recidive.

“Maar ze verwachten wel dat wij onze boetes afbetalen. Ik heb 5 jaar voor 4 kinderen alimentatie moeten betalen, 175 euro per kind. Ik ben met mijn advocaat naar de familierechtbank gegaan. Ik heb gezegd: ‘Meneer de rechter, ik zit in de gevangenis, moet 175 euro per kind en ik kan maar een maximum van zoveel verdienen’. Moest ik die al verdienen, dan kan ik het nog niet betalen. Hij vond dat geen argument om te verminderen, het is op 175 euro per kind gebleven. Ik ben naar buiten gegaan met 75 000 euro schuld aan de Dienst voor Alimentatievorderingen, dat 100% loonbeslag kan doen. Dus, ja, kom dan maar buiten he. 75 000 euro, plus alle boetes dan nog he.”

Ik denk 180 000 euro penale boete. (...) Dus ja ik heb ook geen perspectief meer. Soms trekt mij dat ook wel financieel aan dan [het crimineel milieu]. En dat is gewoon puur omdat het uitzichtloos is voor mij. (...) Ik wil tweedehands kleren kopen, ik wil voedselbank doen, maar ik heb geen recht op de voedselbank. Ik verdien te veel. Ik heb het sociale verhuurkantoor voor een sociale woning gecontacteerd, wachtlijst is 10 jaar. (...) Maar we hebben nu die hulp nodig, niet binnen 10 jaar he. Dat is nog zoiets, ik heb huursubsidies gevraagd, maar huursubsidie kan je niet krijgen want ik verdien te veel. Mijn kinderen en de mama's van mijn kinderen hebben recht op geld, extra geld om de kindjes groot te brengen. (...) Geef dan de gedetineerde op zijn minst de kans om tijdens detentie op minstens 175 euro per kind te kunnen verdienen. Dat hij geen extra schuldenlast tijdens zijn detentie oploopt. Dat is toch de verantwoordelijkheid van de regering denk ik dan.”
(Gerrit – gedetineerd, onder beperkte detentie, 10-15 jaar)

Verschillende participanten gaven aan dat ze door deze uitdagingen **financieel** heel erg **afhankelijk werden van anderen** en dat het moeilijk was om op eigen benen te staan, zowel binnen als buiten de gevangenis. Voor personen die dan niet op familie konden rekenen, werd de situatie nog moeilijker. Laura deed na vrijlating daarom beroep op haar vroegere vriendenkring binnen het crimineel milieu. Ook Roza, die geen familie heeft in België, vertelde over de financiële moeilijkheden die ze ervaarde na detentie. Deze financiële moeilijkheden wierpen bovendien barrières op naar een woning, omdat het niet evident is de waarborg te betalen zonder financiële buffer.

Tim vertelde over het belang van zijn **financiële onafhankelijkheid**. Hij was vrij, had zijn schulden afbetaald en had nu zelfs zijn eigen meubels. Ook Samuel, die al meer dan 10 jaar volledig vrij was, had ondertussen zijn schulden afgelost met behulp van een schuldbemiddelaar, een erg zuinig leven en hard werken.

“Ik kreeg 2000 euro loon en daarvan ging er 1500 euro naar de schuldbemiddeling. Ik ben heel blij dat ze [justitieassistent] mij dat aangeraden heeft en dat ik dat gedaan heb. (...) Ik heb 5 jaar afgezien, en dan werd die 5 jaar verlengd naar 7 jaar en van die 7 jaar naar 9 jaar en 7 maanden... (...) Het heeft dubbel zo lang geduurd dan ik verwacht had, maar achteraf gezien ben ik heel blij dat ik dat gedaan heb. Mijn terugbetaling aan de maatschappij, de gevangenis is volledig afgelost.” (Samuel – ex-gedeteneerd, volledige vrijheid, 3-5 jaar)

1.2. Tewerkstelling

Werk in de gevangenis werd als een belangrijke factor benoemd voor zowel humane detentie als re-integratie. De participanten gaven aan dat het belangrijk is om te (over)leven in de gevangenis, stabiliteit te vinden, schulden af te betalen en eventueel schuldbemiddeling op te starten. Daarnaast hielp het hen ook als voorbereiding op tewerkstelling buiten de gevangenis. Er werden voor gevangenisarbeid een aantal

drempels genoemd, zoals het tekort aan werk in bepaalde gevangenissen als voornaamste drempel, maar ook de lage vergoeding, onaangepaste arbeid en lokale, bijkomende regels (vb. verblijf in open regime als voorwaarde).

“Zelfs na 4,5 jaar heb je nog geen werk hier [in de gevangenis]. Daar moet je zo lang voor wachten. Werk is ook echt een bezigheidstherapie om uw gevangentijd een beetje te laten voortgaan en sommige mensen krijgen dat hier niet zo gemakkelijk.” (Amin – gedetineerd, 5-7 jaar)

De **zoektocht naar werk ter voorbereiding van of na vrijlating** verliep niet altijd vlot en werd vaak bemoeilijkt door een aantal **drempels** zoals het gebrek aan toegang tot digitale communicatiemogelijkheden in de gevangenis (vb. e-mail), stigma en vooroordelen van de maatschappij en werkgevers, alsook eventueel feiten-gerelateerde beperkingen (vb. bepaalde beroepen niet mogen uitvoeren). Bovendien werd discriminatie door het label ‘gedetineerde’ en het ontbreken van een blanco strafblad als een extra barrière ervaren. Hoewel er **begeleiding** van de VDAB voorhanden is om mensen in detentie te **ondersteunen** in hun zoektocht naar werk, werd dit door enkele participanten als te weinig (vb. beperkte aanwezigheid van VDAB in gevangenis) en te beperkt (vb. alleen hulp bij sollicitatie) ervaren. De participanten die werk vonden, schreven dit onder meer toe aan professionele ondersteuning binnen en buiten de gevangenis (vb. VDAB). Laura vertelde over haar werk tijdens haar verblijf in beperkte detentie waar ze zich goed voelde en over de begeleiding en ondersteuning die ze hierbij kreeg:

“Dat is een vorm van sociale economie waar ik nu aan het werken ben. Zij kijken niet naar dat ik van hier [de gevangenis] kom of zo. Daar wordt niet over geoordeeld. Daar is ook een begeleider op het werk zelf. Ik zit daar in een veilige omgeving gedurende... Ja, de periode dat ik hier die halve vrijheid aan het doen ben. Zoals het nu verloopt, verloopt het heel goed. Ik heb ook via [naam initiatief], dat is een initiatief van [naam vzw] denk ik. Zij hebben mij ook aan dat werk geholpen. Daar is ook een begeleidster met mij mee gegaan naar daar om die sollicitatie en zo. (...) Zij begeleidt mij nu ook nog. Daar heb ik ook nog... Aan [naam vzw] heb ik ook veel gehad (...) Ja, vorige keer is dat alleen via de VDAB geweest. Maar heb ik niet echt, ja, veel hulp gehad. Heb ik mijn werk zelf gevonden, maar nu heb ik ja... Via [naam vzw] dan, via die vzw’s toch wel voldoende hulp gehad voor... Ja, voor het toch positief in te zien.” (Laura – gedetineerd, onder beperkte detentie, 5-7 jaar)

Naast professionele ondersteuning schreven enkele participanten hun job na detentie vooral toe aan de *goodwill* van werkgevers om personen een kans te geven. Samuel is net als Laura met een IBO-contract (Individuele Beroepsopleiding in de Onderneming) kunnen starten bij een **werkgever die hem het voordeel van de twijfel gaf** en waar hij nu, 15 jaar later, nog steeds bij werkt.

“Ik heb alles opgebiecht waarvoor ik veroordeeld was, maar ik heb gezegd: ‘als u mij de kans geeft, zal u er zeker geen spijt van hebben, want ik meen het echt en ik wil mijn leven herpakken’. Ik heb die brief nog altijd. Zijn vrouw [van werkgever] had gezegd: ‘Ge gaat dat toch niet doen? Ge kent die naam, geef hem geen kans.’ Tot op vandaag zegt die dat nog altijd: ‘meestal ga ik verder op mijn eerste gevoel, maar bij u zat ik er echt naast’. (...) Als die had gezegd: ‘met alle respect, maar mijn vrouw heeft liever van niet’. Hoe had het dan met mij geweest zijn? Had ik dat werk niet gevonden, de kans niet gekregen. Dat zijn allemaal factoren dat van de ene puzzel een andere puzzel maakt.” (Samuel – ex-gedetineerd, volledige vrijheid, 3-5 jaar)

Het belang van een **job vinden waar je niet beoordeeld wordt omwille van je verleden** werd unaniem als belangrijk voor re-integratie geacht. Jonas vertelde hoe zijn werkgever en collega's hem niet veroordeelden voor vroeger, maar hem als de persoon zien die hij vandaag geworden is. Hij is zijn werkgever dankbaar voor die kans, alsook voor de steun in zijn groeiproces.

“Die hadden mij dan aangenomen en ik dacht in het begin ook dat die wisten wat dat ik gedaan had en zo. Maar pas na 2-3 maanden had ik met de coach daar een gesprek. En het ging die richting uit en die zegt: ‘Jonas, wij weten dat niet. Niemand van ons weet dat. Dat zijn ons zaken ook niet.’ En ik was daarvan aangedaan, want die geven u een kans zonder echt te kijken naar het verleden. Die hebben dat totaal van zich afgeschoven: ‘gij zit hier nu, gij zijt nu deze persoon, we gaan met u aan de slag.’” (Jonas – ex-gedetineerd, vrij onder voorwaarden, ≥ 15 jaar)

2. Huisvesting

Doorheen de interviews werd regelmatig verwezen naar het belang van een stabiele woon- of verblijfplaats na detentie. Voor heel wat participanten die voorkwamen voor de strafuitvoeringsrechtbank (SURB) vormde een vaste woonplaats of verblijf in een residentiële inrichting een **voorwaarde voor voorwaardelijke vrijlating**. Bovendien haalden ook personen die voor strafeinde gingen het belang van een woonplaats aan als van essentieel belang voor re-integratie.

Ten eerste waren er participanten die na hun detentie bij hun **gezin of familie** (zouden) verblijven. Ten tweede waren er deelnemers die een woning zochten of zouden zoeken op de **private woonmarkt**. Net als bij de zoektocht naar werk, dankten verschillende participanten het vinden van een woonst op de private huurmarkt aan de **goodwill van huiseigenaars**.

“Ik kom binnen in dat bureau, dat ik zeg: ‘ja, sorry, ik heb in de gevangenis gezeten, ik kan maar een loonfiche geven van één maand’. Ge ziet aan hun blik van dat komt hier niet goed hé, pfwiet...

Dan zeg ik: 'oh, ge moet gij niks meer doen voor mij', en ik ga naar buiten. En mijn baas wist dat van mij en die heeft daar nooit over gesproken. Mijn eigenaar heeft daar nooit over gesproken. Tot nu toe nog altijd niet. En dat vind ik chapeau. Want vanaf dat ze vragen van ja, 'maar ja, wat heb je hiervoor gedaan?' 'Ik heb in de gevangenis gezeten.' Dan is het al ne zero hé. Op alle gebieden hé. En dat is niet alleen bij mij, dat is bij iedereen die uit de gevangenis komt. De meeste mensen blijven zitten door dat." (Tim – ex-gedetineerd, vrij onder voorwaarden, strafduur onbekend)

Ten derde waren er enkele participanten die een woning zochten of zouden zoeken op de **sociale huurmarkt**. Zoals hierboven bij financiën reeds beschreven, kwamen sommige participanten niet in aanmerking voor een sociale huurwoning of huurtoelage omdat ze te veel verdienden. Tot slot gaven 2 participanten aan dat ze in een vorm van **begeleid wonen** gingen/gaan verblijven na detentie omdat ze onvoldoende middelen hebben/hadden om zelf een huurwoning te regelen. Ze omschreven deze plekken als een broedplaats en samenkost van sociale problemen, waardoor ze liever ergens anders op zichzelf gaan wonen.

Doorheen de interviews hoorde we verschillende **drempels** voor het vinden van een woning: de onbekende vrijlatingsdatum waardoor het moeilijk is een huurcontract aan te gaan, discriminatie ten aanzien van hun detentieverleden, geen waarborg of huur kunnen betalen en lange wachtlijsten bij sociale woningen. Als laatste gaven enkele participanten aan dat ze een te hoog loon hebben om recht te hebben op een sociale woning, maar ze tevens een huurwoning op de private huurmarkt niet kunnen betalen omdat er veel van hun loon afgehouden wordt omwille van budgetbeheer, schuldbemiddeling of in beslagname. De zoektocht naar een woning liep bij velen niet van een leien dakje.

1. Graduele vrijheid als brug naar buiten

1.1. Strafuitvoeringsmodaliteiten

Uit deel 3 bleek al dat personen met verschillende moeilijkheden worden geconfronteerd als het aankomt op re-integratie. Ze vertelden over hun ervaringen met strafeinde, uitgangsvergunningen en strafuitvoeringsmodaliteiten die ze aanvroegen bij de **strafuitvoeringsrechtbank** (SURB) om de gevangenis onder penitentiair verlof, beperkte detentie of een voorwaardelijk invrijheidsstelling te verlaten. De SURB werd door een aantal respondenten als **ondersteunend ervaren** aangezien zij bepaalde voorwaarden kunnen opleggen die ervoor zorgen dat de persoon beter voorbereid de gevangenis kan verlaten. Voorbeelden van deze voorwaarden die participanten opgelegd kregen, zijn beroep doen op professionele hulpverlening voor een agressie- of verslavingsproblematiek, over een onderdak en een zinvolle dagbesteding beschikken. De mate waarin de SURB als ondersteunend ervaren werd, hing voornamelijk of iemand het gevoel had dat die een persoonlijke, individuele beoordeling kreeg. Verschillende participanten benadrukten het belang van een SURB die mogelijkheden ziet, het voordeel van de twijfel durft geven en daardoor kansen biedt, soms zelfs ondanks een negatief verslag van de PSD. In die zin werd de SURB ook bekeken als een belangrijk orgaan dat voorwaarden en kansen schept voor een traject naar graduele vrijheid. Samuel beschreef het als volgt:

“Maar bij mij ook, de PSD [Psychosociale Dienst] heeft mij tegengewerkt. Ik had een moment gekregen voor mijn uitgang [uitgangsvergunning] en dat is allemaal geweigerd omdat er negatief advies naar Brussel gestuurd was door het verslag van de PSD (...). Ik heb gewacht tot de tijd van de SURB om voor te komen met mijn advocaat, die dan gepreikt heeft en ik heb ook gebabbeld vanuit mijn hart: “Meneer de rechter, geef mij de kans. Ik heb spijt van mijn feiten, laat mij dat bewijzen. Ik wil mij herpakken, ik wil werken, ik wil boetes betalen. Ik wil alles doen, maar geef mij de kans daartoe. (...)” Met de kleine werkjes die ik deed in de gevangenis kon ik ook al iets aflossen, om zo te tonen dat ik daartoe bereid was. Door de preek van mijn advocaat en mezelf heb ik echt kunnen... heb ik toestemming gekregen voor mijn voorwaardelijke invrijheidsstelling en ben ik met elektronisch toezicht naar buiten gegaan. Ik heb daar [bij de SURB] kunnen spreken van man tot man, mijn hart opengezet, gebabbeld vanuit mijn hart en het geluk gehad dat die rechter naar mij heeft geluisterd. Voor hetzelfde geld zit je met een rechter die een slechte dag heeft, die niet luistert. Mij heeft hij de kans gegeven, ik heb ze gekregen en ik heb die kans met handen en voeten gegrepen. Ik heb het geluk gehad dat die rechter mij die kans gegeven heeft.” (Samuel – ex-gedetineerd, volledige vrijheid, 3-5 jaar)

De meeste participanten beschreven de **eerste keer buiten de muren** (vb. met een uitgangsvergunning), zeker tijdens of na een lange gevangenisstraf, als een heel **intense ervaring**. Spannend, maar ook overweldigend. Verschillende participanten gaven aan dat ze in het begin blij waren dat ze terug naar de gevangenis konden om de prikkels van buiten te verwerken en tot rust te komen. Na de eerste **uitgangsvergunningen** konden sommige participanten met goedkeuring van de SURB al eens voor een langere tijd (vb. 1 nacht) buiten komen via **penitentiair verlof**. Het feit dat personen in detentie **gradueel** hun **vrijheid** kunnen terugkrijgen, werd door alle participanten als positief beschouwd.

“Ik heb geen moeite gehad om mij terug aan te passen in de maatschappij. Totaal niet, maar dat is omdat ge u daarop voorbereidt. Ge gaat op uitgangsvergunning, ge gaat op penitentiair verlof, ge gaat op beperkte detentie en stap voor stap krijgt ge extra... Ge krijgt veel minder voorwaarden. Dus als ge op uitgang gaat, kunt ge al ne keer terug ne winkel binnenstappen. Het is niet in die voorlopige invrijheidstelling dat ge pas effectief terug naar ne winkel gaat. Dus stap voor stap... Ge wordt daar wel weer op voorbereid.” (Lisa – gedetineerd, 5-7 jaar)

Bepaalde personen kwamen vrij onder **elektronisch toezicht** met een enkelband. Ondanks de positieve elementen en het potentieel dat alle participanten erkenden in vormen van graduele vrijheid, gaven verschillende participanten echter ook aan dat een enkelband als uitdagend werd ervaren. Laura vertelde over haar laatste vrijlating onder elektronisch toezicht en de uitdagingen en moeilijkheden die hiermee gepaard gingen.

Laura heeft ADD (Aandachtstekortstoornis, subtype van ADHD) waardoor ze het moeilijk vond om haar agenda te beheren, al zeker met de rigoreusheid die van justitie verwacht wordt. Ze ervaarde daardoor veel stress en sloot zich bijgevolg op in haar huis om ook aan andere voorwaarden van justitie te kunnen voldoen (o.a. geen contact met ex-gedetineerden). Ze vond het erg moeilijk om een sociaal netwerk op te bouwen, deels door COVID-19, deels door de enkelband. Uit schrik voor vooroordelen en discriminatie kon ze haar collega's niet in vertrouwen nemen over haar verleden. Ze was voortdurend angstig dat ze haar enkelband zouden ontdekken (vb. door de fysieke zichtbaarheid). Ze moest bovendien steevast initiatieven om samen iets met collega's te doen, afslaan omdat dit niet mogelijk was. Ze had geen familie om op te rekenen. De eenzaamheid en psychische moeilijkheden die met dit elektronisch toezicht gepaard gingen, zorgden ervoor dat Laura opnieuw toevlucht zocht bij haar vertrouwde vrienden van vroeger, waarmee ze haar voorwaarden schond en nieuwe feiten pleegde. Ze moest opnieuw naar de gevangenis en verloor daarmee alles wat ze in het jaar daarvoor had opgebouwd: haar psychologische begeleiding buiten, haar woning, haar job. (Gedetineerd, onder beperkte detentie, 5-7 jaar)

Daarnaast opteerden 2 participanten ook voor **beperkte detentie** waarin ze overdag buiten de muren werkten en 's avonds terugkeerden naar de gevangenis. Hoewel dit over het algemeen als positief werd ervaren, waren ook hier een aantal moeilijkheden aan verbonden. Laura besloot door haar negatieve ervaring met elektronisch toezicht om het ditmaal anders aan te pakken. Op het moment van het interview verbleef ze reeds 3 maanden in beperkte detentie en getuigde hierover.

Laura wou geen enkelband meer omwille van de stress, angst om gestigmatiseerd te worden en eenzaamheid die ermee gepaard gaat. Ze verbleef in beperkte detentie, waarbij ze overdag de gevangenis verliet om te werken en 's avonds terug keerde. Ze beschreef het dubbele gevoel van de gevangenis. Enerzijds omschreef ze het als een heel beperkende en eenzame omgeving, zeker nu ze in beperkte detentie zat en daardoor geen contact mocht hebben met andere personen in de gevangenis en heel vaak alleen op haar kamer zat. Ze voelde zich gekleineerd door cipiers in de gevangenis, maar moest daarna wel als een verantwoordelijke volwassene haar job uitoefenen. Dit contrast viel Laura zwaar. Anderzijds is de gevangenis doorheen de jaren een veilige en voorspelbare omgeving geworden waar ze bescherming vond tegen een overvloed aan prikkels. (Gedetineerd, onder beperkte detentie, 5-7 jaar)

Deze strafuitvoeringsmodaliteiten als brug naar de samenleving werden, ondanks de uitdagingen, over het algemeen als positief bevonden. De ene persoon zette hier sneller stappen in, de andere was eerder afwachtend en had schrik om opnieuw naar buiten te gaan. De gevangenis werd voor enkele deelnemers intussen een vertrouwde en veilige omgeving. Daardoor schrok de stap naar de vrije samenleving, die sinds hun opsluiting enorm snel veranderde, hen soms af. Ze gaven aan dat er tijd van **gewenning** nodig is, stap voor stap. De ene persoon geraakte terug gewend door een aantal uitgangsvergunningen, maar voor andere personen was dat niet voldoende. Volgens onze respondenten is het belangrijk om de (volgende) stap naar graduele vrijlating af te stemmen op de individuele noden en wensen van de persoon, om de kans op slagen te vergroten.

“Maar ja nu ook, ik ben bang om mijn [enkel]bandje te doen, maar ik zeg van ja, 7 op 7 buiten... Ik heb aan de justitieassistent gezegd: ‘Kijk, waarom kan dat niet na een half jaar of een jaar?’. Dat ze zegt van ‘ah kijk meneer ge zijt toch nog goed bezig?’. Ze weet dat ik een beetje schrik heb voor naar buiten te gaan, voor in ene keer 7 dagen op 7 te gaan. Waarom laten ze me niet gewoon eens een midweek, een dinsdag op woensdag ook buiten blijven? De normalisering dat je terug stelselmatig gewoon kan worden van echt buiten te zijn. Nu is dat alleen van zaterdag op zondag mogelijk. (...) Dat jaren aan een stuk, dat is in een routine dat je zit. Maar echt naar buiten gaan, je moet dat niet onderschatten he.” (Gerrit – gedetineerd, onder beperkte detentie, 10-15 jaar)

1.2. Drempels voor graduele vrijheid

A. Drempels in het verkrijgen van een strafuitvoeringsmodaliteit

Het aanvragen en verkrijgen van een strafuitvoeringsmodaliteit werd door onze participanten **niet** als een **evidentie** beschouwd. Dit had enerzijds te maken met de weg die afgelegd moest worden om een bepaalde strafuitvoeringsmodaliteit toegekend te krijgen. Vooral de **werkdruk bij de Psychosociale Dienst (PSD)** waardoor dossiers niet op tijd klaar geraken om voor de SURB te verschijnen, werd als een grote barrière ervaren.

Daarnaast werd door respondenten aangegeven dat je voor bepaalde strafuitvoeringsmodaliteiten (vb. elektronisch toezicht, penitentiair verlop) een plek nodig waar je terecht kan, hetzij een eigen woning of een stabiele verblijfplaats bij familie. Een participant gaf dan ook aan dat die modaliteiten enkel gelden voor de *happy few* met een **sociaal netwerk** zonder detentieverleden **waarbij ze terecht kunnen**. Voor personen die niet over zo'n netwerk beschikken, is dit uitermate moeilijk te bekomen. Deze afhankelijkheid van familie of vrienden werd dan ook aangeklaagd onder de participanten:

“Allé, voor buiten te komen en zelfstandig te zijn, moet ge eerst sowieso afhankelijk zijn van justitie altijd, maar dan ook nog van familie... Dat zou zo niet moeten zijn. Ge moet toch ook even buiten kunnen gaan zonder dat ge afhankelijk zijt van uw verleden ofwel van uw familie... Allé ja, ge moet toch die onafhankelijkheid kunnen opbouwen.” (Laura – gedetineerd, onder beperkte detentie, 5-7 jaar)

De participanten benoemden het **tegenstrijdige aspect** van de voorwaarden voor een voorwaardelijke invrijheidstelling en de praktische haalbaarheid ervan. Zo moesten mensen enerzijds bijvoorbeeld aantonen dat ze een woning/onderdak en een vorm van tewerkstelling of dagbesteding hebben. Anderzijds wordt voor een huur- of arbeidscontract vaak een start- en intrekdatum gevraagd, iets wat personen in de gevangenis vaak niet snel en met zekerheid konden doorgeven. De zoektocht verliep vaak moeizaam door gebrek aan communicatiemiddelen. Bovendien is voor een woning vaak een bewijs van inkomen nodig en moet vooraf een voorschot betaald worden, wat door de participanten als moeilijk ervaren werd.

“Sociale verhuurkantoren willen dat ge een zekere datum hebt waarop dat ge de gevangenis kunt verlaten. Maar ik heb pas een zekere datum als ik voor de SURB ben geweest en als ik zeg van dit is mijn woning, dan geeft de SURB mij een datum om over 2 weken te vertrekken. Die dingen die botsen.” (Laura – gedetineerd, onder beperkte detentie, 5-7 jaar)

B. Drempels bij voorwaardelijke invrijheidsstelling

Eens personen dan toch voorwaardelijk vrij zijn en/of onder elektronisch toezicht staan, werden ook hier allerlei drempels ervaren. Ten eerste gaf de meerderheid van de participanten aan dat ze hun opgelegde voorwaarden voor voorwaardelijke invrijheidsstelling ervaarden als te streng en onvoldoende aangepast aan hun noden en situatie. Participanten beschreven **het belang van voorwaarden op maat van de persoon**, eerder dan een lijst aan standaard voorwaarden die frequent gelden. In het bijzonder omdat deze voorwaarden ook als drempel tot re-integratie ervaren werden. Een eerste basisvoorwaarde die door onze participanten omschreven werd als drempel voor re-integratie was **het verbod op het gebruik van alcohol en het zich begeven in omgevingen waar alcohol geserveerd**, des te meer omdat alcohol ingeburgerd is in de samenleving. Heel wat participanten vertelden dat ze geen alcoholprobleem hadden en hun feiten los stonden van alcoholgebruik. Ze konden niet op restaurant of op café gaan met vrienden, samen een pintje drinken met de collega's na het werk, naar een binnenspeeltuin met een kindje waar alcohol geserveerd werd, ...

“Weet ge dat als ge voorwaarden hebt, ge zelfs niet naar een speeltuin moogt met uw kind, omdat daar drank wordt geserveerd, ook al zit ge niet voor drank of voor drugs? (...) Geen café's, bars of restaurants. Dat is standaard. Dat staat standaard in uw voorwaarden. Kinderspeeltuin, binnenspeeltuin, of wat dan ook maar... De politie doet daar een controle. Als ik daar [in de binnenspeeltuin] op dat moment met mijn kind zit, kan mijn VI [voorlopige invrijheidsstelling] ingetrokken worden omwille van het verbreken van de voorwaarden. Die voorwaarden zijn zo radicaal, dat is bijna niet haalbaar. (...) Dat zijn standaardvoorwaarden. Niet naar een casino, niet naar een speeltuin, niet naar een kermis. Zo'n dingen, gebaseerd op fraude, gokken en verslaving. (...) Ik zit hier niet voor drugs. Ik zit hier ook niet voor alcohol. En toch mag ik niet naar een bar, een café, een feest.” (Lisa – gedetineerd, 5-7 jaar)

Ook een tweede voorwaarde, namelijk het **verbod op contact met personen in detentie of een detentieverleden**, werd door meerdere participanten als een drempel tot re-integratie ervaren. Dit had enerzijds te maken met het feit dat er in hun omgeving heel wat mensen waren met een detentieverleden. Anderzijds vonden ze dit een enorme drempel omdat het net deze mensen zijn die voorbij het stigma van detentie kunnen kijken, waardoor ze bij hen sneller aan werk of een woonst zouden geraken. Vooral personen die lang in detentie hebben gezeten, gaven aan dat een groot deel van hun sociaal netwerk uit personen in detentie bestond. Ze brachten al die jaren in detentie door en ontmoetten daar een aantal mensen die ze hun vrienden noemen. Ze hadden het gevoel dat ze net bij die personen terecht zouden kunnen tijdens moeilijke momenten, dat die zouden begrijpen waar ze op botsen in de samenleving. Bovendien hadden enkele participanten ook familieleden met een detentieverleden waardoor contact met

deze familieleden meestal ook niet toegelaten werd. Niettemin werden deze personen vaak wel gezien als mensen ze (graag) op zouden terugvallen.

“Het merendeel van uw vriendenkring, waaruit bestaat dat? Uit mensen die in de gevangenis hebben gezeten. Wie kent ge anders? Ja, dat is zo hè. Daar moogt ge nog geen contact mee hebben hè. Ik ken ene al van 2002. Hij zit nog binnen en ik niet. Maar officieel mag ik met hem dus geen contact hebben. Dus dat is een vriendschap van 21 jaar en dat mag niet. (...) Ge kunt dat allemaal verwezenlijken, maar alles op maat gemaakt van iemand. Ge kunt niet... Van de 20 voorwaarden dat ge hebt zijn er 10 standaard voor iedereen, maar dat kan niet voor iedereen hetzelfde zijn.”
(Jonas – ex-gedetineerd, vrij onder voorwaarden, ≥ 15 jaar)

Hoewel sommige participanten aangeven dat de SURB de opgelegde voorwaarden wel flexibel hanteerde, gaven anderen aan dat ze er zich erg beperkt door voelden en dat dit met erg veel stress gepaard ging.

C. Drempels voor elektronische toezicht

Als we specifiek kijken naar elektronisch toezicht, werden ook hier de **opgelegde voorwaarden** soms als belemmerend ervaren. Wanneer iemand diens voorwaarden verbroken had en terug moest naar de gevangenis, kon dit zoals ook Roza aangaf erg grote gevolgen hebben. Roza schond haar voorwaarden terwijl ze onder elektronische toezicht stond doordat ze contact had met een ex-gedetineerd persoon, met alle gevolgen van dien.

Roza, die volledig vrij was op het moment van het interview, woonde samen met haar vriend, J. Ze ontmoette J. tijdens haar periode in de gevangenis en had veel steun aan hem tijdens moeilijke periodes toen ze voorwaardelijk vrij was. J. was toen ook vrij onder voorwaarden. Hij was er voor haar toen ze net vrij was en zich omwille van trauma's uit het verleden en nieuwe trauma's na haar detentie onveilig voelde thuis. Een consulent die Roza haar dochter opvolgde, merkte dit op en signaleerde dit aan justitie. Een contactverbod met personen met een detentieverleden was deel van de standaardvoorwaarden. Dit werd bijgevolg als een schending van haar voorwaarden geklasseerd, waardoor ze na een half jaar onder elektronisch toezicht terug moest keren naar de gevangenis. Ze had op dat moment een vaste job, een appartement en haar dochter mocht af en toe bij haar zijn. Ze verloor dit alles toen ze de laatste 6 maanden van haar straf opnieuw moest gaan uitzitten in de gevangenis. Toen haar gevangenisstraf volledig ten einde was, ging ze met goedkeuring van de SURB en zonder voorwaarden opnieuw bij J. wonen. Voor de consulent van de jeugdrechtsbank bleef dit echter een probleem en Roza's dochter mocht tot op heden niet bij hen thuis komen. J., die ook moest voorkomen bij de SURB voor schending van de voorwaarden, kreeg wel goedkeuring van de SURB voor zijn relatie met Roza en mocht de rest van zijn gevangenisstraf

onder voorwaardelijke vrijlating met een enkelband verderzetten. (*Ex-gedetineerd, volledige vrijheid, 3-5 jaar*)

Daarnaast werd ook de **beperkte bewegingsvrijheid** die verbonden is aan elektronisch toezicht als een drempel ervaren. Personen onder elektronisch toezicht worden erg beperkt in hun verplaatsingen, zowel binnen- als buitenshuis. Zo werd één van de interviews afgenomen op een mooie zomerdag in diens tuin, helaas onhandig tegen het raam geplakt omdat zijn enkelband hem niet toeliet verder te gaan dan de eerste tegel van het terras. Verschillende participanten die vrijkwamen onder elektronisch toezicht beschreven dit dan ook als een soort tweede gevangeniservaring.

“Het eerste jaar dat ik onder ET zat, was ik ook alleen en dan is het soms vervelend. Want dan zit jij op een studio’ke. Aan het station van [plaatsnaam]. Ge hoort mensen feesten buiten. Ik heb een barbecue gezien vanuit mijn raam, dat mensen teken deden. Ge moogt niet. Ik vind dat soms erger als in de gevangenis, want in de gevangenis ziet ge dat allemaal niet. Ne witte muur en klaar.” (Jonas – ex-gedetineerd, vrij onder voorwaarden, ≥ 15 jaar)

Vrijkomen onder elektronisch toezicht vroeg ook veel plan- en regelwerk omdat mensen dan vaak gebonden waren aan een strak schema van beperkte verplaatsingen van werk naar huis en omgekeerd. Er was weinig ruimte voor flexibiliteit. Dit hing volgens deelnemers onder meer af van de justitieassistent, waarbij de ene als veel strenger en strikter werd ervaren dan de andere. Sommige participanten schonden hun voorwaarden onder elektronisch toezicht waardoor ze terug moesten naar de gevangenis. Zeker personen die alleen woonden tijdens hun periode onder elektronisch toezicht gaven aan dat dit erg uitdagend was. Ze konden bijvoorbeeld niet naar de winkel als ze iets vergeten waren.

2. Formele steun van professionals

2.1. Programma’s en diensten tijdens detentie

De meerderheid van de participanten gaf aan dat ze tijdens hun gevangenstraject **weinig ondersteuning** kregen om te werken aan onderliggende problemen, oorzaken van hun detentie en recidive, zoals psychische problemen, het ontbreken van een vaste woning en een ondersteunend netwerk. Als deze problemen niet opgelost worden, komt die persoon volgens onze participanten telkens in dezelfde situatie terecht, vervalt die in oude gewoontes en omringt zich met dezelfde mensen als voor detentie. Ze zagen dit als schadelijk voor de toekomst en als één van de oorzaken van recidive.

“Als jij 10 jaar buiten hebt gezeten, ge hebt drugs verkocht, ge moet 5 jaar gaan zitten, en ze doen 5 jaar niks met u, wat kent jij als jij buiten komt? Hetzelfde. Wie zijn schuld is dat dan dat dienen

hervalt? Ik zou zeggen: niet van dienen gast. Maar ja, dat is mijn mening.” (Jonas – ex-gedetineerd, vrij onder voorwaarden, ≥ 15 jaar)

Hoewel alle participanten een gevangenisstraf hadden van meer dan 3 jaar, hebben sommigen daarvoor ook kortdurende straffen gehad. De participanten maakten een onderscheid in ondersteuning voor **kortdurende (<3 jaar) en langdurige straffen (>3 jaar)**. Enkele participanten ervoeren tijdens hun lange straf lang niet ondersteund te zijn geweest in de gevangenis, maar hadden het gevoel dat naarmate hun voorwaardelijke invrijheidstellingsdatum dichterbij kwam frequenter opgevolgd werden door de PSD. De ervaringen met PSD als ondersteunende dienst waren echter verdeeld. Sommigen gaven aan zich ondersteund te voelen door de PSD, zowel praktisch als op psychosociaal vlak. Zo gaf een participant aan dat hij ruimte kreeg van de PSD om te ventileren en dat hij daardoor de kracht van ventileren heeft ontdekt, wat een opstap was voor hem om psychologische hulp te zoeken. Voor anderen schoot de hulp en ondersteuning van de PSD tekort.

Enkele participanten haalden ook aan dat er gekozen kon worden voor strafeinde. Volgens hen werd dit regelmatig geprefereerd omwille van de drempels die met een voorwaardelijke invrijheidsstelling gepaard gaan, zoals reeds beschreven. Als iemand die keuze maakte, werd er geen (verdere) ondersteuning van de PSD voorzien. Ook voor kortdurende straffen was de ondersteuning voor re-integratie in detentie volgens deze participanten minimaal, zo vertelde Laura:

“Ze hebben mij meermaals buitengelaten met een vuilniszak met mijn kleren erin, vertrek maar, zonder adres en inkomen. Zo kom je altijd in dezelfde omkadering en bij dezelfde personen terecht. Ook al kwam ik hier met goede intenties buiten... Dat kon zich niet resulteren in bepaalde veranderingen omdat ik telkens afhankelijk was van personen die op de marge leven.” (Laura – gedetineerd, onder beperkte detentie, 5-7 jaar)

Hoewel het merendeel van participanten aangaven dat er te weinig (toegang tot) ondersteuning is in de gevangenis, identificeerden ze ook een aantal **hulp- en dienstverleningsactoren in de gevangenis** die hen wel ondersteund hebben. We hoorden verhalen over trajectbegeleiders van Justitieel Welzijnswerk (JWW), cursussen van De Rode Antraciet en opleidingen. Verschillende participanten verwezen naar het JWW als een dienst die hen hielp met praktische ondersteuning zoals toegang tot schuldbemiddeling, het zoeken naar een woning ter voorbereiding van voorwaardelijke invrijheidsstelling en toegang tot therapie. Met betrekking tot De Rode Antraciet waren verschillende respondenten van mening dat er meer aanbod zou moeten zijn in die aard, zoals Evert het belang van agressiebegeleiding benadrukte:

“De Rode Antraciet is daar geweest voor agressiebegeleiding. [Plaatsnaam] is een grote gevangenis, maar dat werd 1 keer per jaar 5 dagen voor 8 mensen georganiseerd. (...) Meer

kleinschalige groepjes waarbij dan... Dat je leert, op gelijk welk vlak, is dat nu een studie of agressiebegeleiding, gesprekstherapie... Dit zou veel meer moeten georganiseerd worden en heel makkelijk beschikbaar zijn, maar dat is er niet. Dit had voor mij nog meer emotioneel geholpen voor het moment waar dat ik nu in ben. Ik ben nu 4 jaar vrij, maar emotioneel ben ik ne gekraakte mens.” (Evert – ex-gedetineerd, volledige vrijheid, 10-15 jaar)

Verschillende participanten volgden een **opleiding** in de gevangenis. Het werd positief bevonden dat dit kan. Zo vertelde Roza hoe ze in de gevangenis een opleiding voor haar droomjob in de carrosserie volgde, wat haar ertoe in staat stelde na haar detentie voor deze job te kiezen. Wouter kreeg de kans om zijn studies aan de universiteit verder te zetten in de gevangenis, maar maakte die uiteindelijk niet af bij gebrek aan motivatie om door te zetten. Er werd echter ook vermeld dat de opleidingen die aangeboden worden in de gevangenis voornamelijk gericht zijn op personen die laaggeschoold zijn en moeilijker te volgen zijn door mensen die overdag werken.

“In [plaatsnaam gevangenis] heb ik toen een paar studies gehad. Engels, Frans, Nederlands, al die dingen. Diploma’s heb ik wel gehad maar weinig. En dan was ik elektriciteit aan het volgen in [plaatsnaam van een andere gevangenis]. Toen met de corona is dat allemaal weggevallen maar toen financieel kon ik dat niet meer, ben ik gaan werken. Ik werkte daar [plaatsnaam van een andere gevangenis].” (Ibrahim – gedetineerd, ≥ 15 jaar)

Doorheen de interviews verwezen respondenten ook naar een aantal specifieke personen die een prominente rol speelden. Hierbij werden zowel hulp- en dienstverleningsactoren (vb. Tandem, agressiebegeleiding, CGG, Slachtoffer in beeld), medische dienstverlening (vb. psychiater, drugbegeleiding), alsook **justitiële actoren** aangehaald (vb. PSD, directie, geestelijk consulent). Deze personen werden telkens beschreven als mensen die hen benaderden vanuit hun sterke punten. Ze waren betrokken bij een langdurig en consistent traject waarbij ze een vertrouwensrelatie hadden opgebouwd.

“Nu heb ik iemand hier, (...), dat is van D&D [Drugs en Detentie]. Daar kan ik goed mee praten. Dat is iemand... die werkt ook in [naam psychiatrisch ziekenhuis]. Die heeft een sportclub in [plaatsnaam]. Met die kan ik goed praten en die heeft zelf bijna vastgezeten. Die weet waarover die praat. Die heeft portier altijd geweest en zo (...). Die helpt me wel met papieren en dingen in orde te krijgen en ja, en goed voor te zijn. Die vertrouw ik heel fel. Als ik die zie, is mijn dag altijd goed. Dan weet ik dat alles goed komt. Dat is Drugs en Detentie, D&D, daar ging ik vroeger naartoe, maar nu ik aan het werken ben kan ik er minder naartoe gaan.” (Jan – gedetineerd, 5-7 jaar)

Tijdens sommige interviews kwam ook de rol die **ervaringsdeskundigen** zouden kunnen spelen naar boven. Een getuigenis of luisteren naar iemand die zelf in de gevangenis heeft gezeten, kan in hun ogen alles veel menselijker en effectiever maken. Het horen van verhalen over re-integratie die uit het leven gegrepen zijn, werd door een aantal participanten aangehaald als zeer waardevol.

2.2. Drempels voor deelname aan programma's of diensten tijdens detentie

De verhalen tonen aan dat er ook drempels werden ervaren tot programma's of diensten tijdens detentie. Als we specifiek kijken naar de **PSD**, hoorden we regelmatig verhalen over de hoge **werkdruk** en het daarmee samenhangende tekort aan tijd en ruimte om een persoon te leren kennen. Daarnaast werd ook de **adviserende rol** die de PSD heeft aan justitie, ofwel de SURB, aangehaald als een barrière aangezien dit het opbouwen van een vertrouwensband in de weg staat.

De werkdruk en het tekort aan tijd en ruimte om een persoon te leren kennen, herkenden onze respondenten ook bij andere actoren in de gevangenis. Volgens een aantal respondenten had dit tot gevolg dat er een grote **onwetendheid was over het justitieel systeem en het hulp- en dienstverleningsaanbod in de gevangenis**. De participanten waren het unaniem eens over het feit dat er heel veel zelf uitgezocht moet worden. Daarnaast vertelden sommige participanten dat volharding nodig is om de juiste hulp te zoeken en te krijgen. Ze linkten dit expliciet aan de werkdruk van justitiële en hulpverlenende diensten, die daarom vaak onvoldoende tijd hebben om personen in detentie aanklappend en effectief te ondersteunen. Enerzijds duidde Jonas zijn verhaal op het tekort en het belang van hulpverlening in detentie. Anderzijds is het een toonvoorbeeld van hoe mensen vaak zelf op zoek moeten naar de juiste hulp, wat ook regelmatig terugkwam in de verhalen van andere participanten.

Jonas volgde de cursus 'Slachtoffer in beeld', waarin hij geconfronteerd werd met zijn agressieprobleem. Hij kaartte dit aan bij de PSD en zijn familie en vrienden, die allen bevestigden dat hij daaraan moest werken. Jonas wilde aan zichzelf en aan zijn toekomst werken, maar beschreef ook de grenzen daartoe in de gevangenis. Toen hij echter om ondersteuning vroeg om zijn agressieprobleem aan te pakken, kreeg hij te horen dat er geen ondersteuning voor hem voorhanden was. Omdat hij een lange gevangenisstraf had, gaf de PSD aan dat hij geen beroep kon doen op deze diensten in de gevangenis omdat zijn vrijlating nog te ver af was. Het aanbod is beperkt en de wachtlijsten zijn lang, maar Jonas bleef niet bij de pakken zitten. Hij vond iemand die agressiebegeleiding gaf in de gevangenis, een man die hem tot op vandaag blijft als iemand die heel veel voor hem betekend heeft. Hij voelde zich aanvaard en gemotiveerd door die persoon, die hem wees op zijn vooruitgang alsook valkuilen waar hij altijd rekening mee zou moeten houden. "Een weggegaan gevecht is een gewonnen gevecht" is de slagzin die Jonas steeds zal bijblijven. Het feit dat dezelfde man bijna 10 jaar lang een vertrouwenspersoon was,

betekende veel voor Jonas. Toen dit in 2008 werd stopgezet, kon hij niet veel later terecht bij iemand van het CGG die af en toe naar de gevangenis kwam voor persoonlijke gesprekken. Hoewel hij hier veel steun aan had, botste hij op een bepaald moment tegen een plafond, waarbij hij het gevoel had klaar te zijn voor meer gespecialiseerde hulp. In 2018 vroeg hij goedkeuring tot uitgangsvergunningen om gespecialiseerde agressiebegeleiding te kunnen volgen buiten de gevangenis. Hij achtte dit belangrijk voor zijn re-integratie en recidivebeperking, maar toestemming krijgen was geen evidentie. Hoewel hij de laatste jaren een positief traject had gelopen in de gevangenis, had hij het gevoel dat de instanties hem bleven beoordelen op basis van de feiten die jaren daarvoor hadden plaats gevonden. Uiteindelijk gaf de SURB hem het voordeel van de twijfel en kreeg hij uitgangsvergunningen voor agressiebegeleiding bij een vzw. Tijdens zijn voorwaardelijke vrijheid met een enkelband, volgde Jonas deze agressiebegeleiding nog steeds. (Ex-gedetineerd, vrij onder voorwaarden, ≥ 15 jaar)

Daarenboven ervoeren verschillende participanten ook de **discontinuïteit van hulpverleners** over de verschillende diensten heen als een belemmerende factor tot een kwalitatieve hulpverlening.

“Ik heb daar dus 2 jaar mee samengewerkt, allee gezeten. En zij [hulpverlener JWW] heeft voor mij echt veel betekend, ze geloofde in mij, ze zag mij als persoon. (...) Ik heb die 2 jaar gehad en dan na 2 jaar ging die stoppen in [plaatsnaam gevangenis], waardoor ik iemand nieuw kreeg. Dat vond ik echt hartverscheurend. Zo degoutant en moeilijk om terug iemand voor u te hebben waarvoor je terug alles opnieuw moet herhalen. (...) Ik ga niet zeggen dat die mensen niets gedaan hebben, maar dat is gewoon anders. Je hebt 2 jaar met iemand intens samengewerkt en echt alles besproken, ook moeilijkheden of waar ze u mee helpt. Die heeft voor mij alles in orde gemaakt rond mijn reclassering. Bijvoorbeeld schulden bevragen, uw kinderen, verhalen aanhoren. (...) Gesprekken over mezelf, de problematiek die mij te wachten staat zoals die schulden, hoe we die kunnen oplossen. Soms van die peptalks dat je kreeg, dat dat wel ging lukken. En op den duur kreeg ik, deontologisch mag dat niet, maar toch een band, een vriendschapsband, vertrouwensband. Als die persoon dan wegvalt, blijf je als gedetineerde achter en dat raakt u.”
(Gerrit – gedetineerd, onder beperkte detentie, 10-15 jaar)

2.3. Professionele begeleiding in de aanloop van vrijlating

Veel participanten vertelden over de vele **uitdagingen** waarmee ze geconfronteerd werden na detentie of welke zorgen ze zich maakten over hun toekomst buiten de gevangensismuren. Roza vertelde over de financiële uitdagingen, barrières om een woning te vinden en het voortdurend botsen tegen stigmatiserende denkwijzen die haar beperken in het uitbouwen van een toekomst voor haar en haar kinderen. Roza en andere participanten beklemtoonden dat ze zich **onvoldoende voorbereid** voelden op

deze uitdagingen na detentie en op de veranderingen die zich in sneltempo hadden doorgezet in de maatschappij. Dit schreven ze toe aan het gebrek aan ondersteuning en het feit dat de gevangenis naar hun zeggen erg achterloopt op het leven buiten de muren.

“De gevangenis moet enkele tientallen jaren vooruitgaan. Het is prehistorisch, alles nog met de papier en de pen. Dat is niet meer van deze tijd. Mensen moeten up to date blijven. En het was bij mij al overweldigend, voor een relatief korte periode. Wat moet dat zijn voor iemand die 5, 10 of 15 jaar gezeten heeft? Dat is verschrikkelijk. Waanzinnig waarschijnlijk. Maar echt altijd uitputtend.” (Roza – ex-gedetineerd, volledige vrijheid, 3-5 jaar)

Participanten voelden zich tijdens de eerste keer buiten de gevangensmuren na een lange straf (> 3 jaar) erg overweldigd door de vele prikkels. Verschillende participanten gaven een **tekort aan ondersteuning** aan om met deze overweldigende ervaring en de veranderingen in de maatschappij te kunnen omgaan. Jonas had 18 jaar in detentie gezeten toen hij voor het eerst de gevangenis verliet. Hij had in zijn leven nog maar amper met euro's betaald, kon niet met een smartphone werken en kende het concept 'contactloos betalen' niet. Hij prees zichzelf gelukkig dat hij voor het eerst vrij kwam tijdens COVID-19 omdat dit de prikkels wat limiteerde en hij zich achter deze situatie kon verschuilen om *domme* vragen te stellen. Hij beschreef dit als volgt:

“De gevangenis, ge valt daarin, 100%, er is niks anders, 200% zelfs. Het enige dat die mij uitgelegd hebben, is hoe dat ik daar moet geraken. Daar is het station, dienen trein moet ge pakken en dan moet ge naar daar stappen en dat is het. Niks, nul komma nul. Moet ge denken, ik had toen iets meer als 15 jaar volledig binnen gezeten zonder 1 dag buiten te gaan. (...) De gevangenis helpt nul komma nul. Met niks, geen buskaartje, geen ding, niks, trekt uwe plan.” (Jonas – ex-gedetineerd, vrij onder voorwaarden, ≥ 15 jaar)

Buiten de gevangensmuren deden de meeste participanten die reeds vrijwaren ook nog beroep op begeleiding. De meesten hadden reeds contact met deze diensten toen ze nog in detentie verbleven en er uitgangsvergunningen voor kregen. Het feit dat ze konden rekenen op deze **diensten voor ondersteuning bij hun transitie naar buiten** werd als erg helpend ervaren.

“Ik heb mensen van het CAW, ik kan bij een vzw terecht [voor agressiebegeleiding]. Ik kan bij haar [partner] terecht, ik kan bij zoveel mensen terecht nu. En ik doe dat niet heel veel, alleen als het nodig is. Maar te weten dat dat kan, dat ik de telefoon kan pakken, doet heel veel.” (Jonas – ex-gedetineerd, vrij onder voorwaarden, ≥ 15 jaar)

Ze deden voornamelijk beroep op diensten voor praktische (vb. CAW en OCMW) en psychische ondersteuning (vb. psycholoog of psychiater). Wat **praktische ondersteuning** betreft, deden enkele participanten beroep op diensten voor het vinden van een woning en/of een job of voor het beheren van geldzaken (vb. budgetbeheer). Verschillende participanten gaven aan dat ze door **psychische ondersteuning** in de gevangenis leerden om te *ventileren* in plaats van *op te kroppen*. Ze benadrukten het belang van professionele hulp om blijvend hun trauma's uit het verleden te verwerken en gezonde copingmechanismen te hanteren. 2 participanten in detentie zouden voor hun voorwaardelijke invrijheidsstelling opgenomen worden binnen een centrum voor residentiële verslavingszorg, iets wat ze zelf als erg belangrijk ervoeren in hun proces. 2 anderen werden ook door de SURB naar residentiële verslavingszorg doorverwezen, maar gaven aan hier geen nood aan te hebben omdat ze naar eigen zeggen geen verslavingsproblematiek hebben.

Enkele participanten vertelden over de steun die ze na detentie van hun **justitieassistent** kregen. De meningen hierover zijn echter verdeeld. Participanten benoemden de meldingsplicht van de PSD ten aanzien van justitie, waardoor sommigen het moeilijk vonden om een vertrouwensrelatie op te bouwen. Anderzijds werd ervaren dat justitieassistenten wel helpend kunnen zijn wanneer ze een sterktegerichte aanpak op maat hanteren.

“Tijdens beperkte detentie had ik wel een super-fantastische [justitieassistent], die hielp met alles wat dat ze kon. Die steunde mensen, ‘goed bezig’ zei ze. Maar ja, met dat mijn adres dan van [plaatsnaam gemeente] naar [plaatsnaam andere gemeente] veranderde, ben ik naar een ander justitiehuis geweest. Dus ik heb een heel jonge justitieassistent gehad, en die zei als eerste: ‘als ik kan, steek ik je terug binnen’.” (Roza – ex-gedetineerd, volledige vrijheid, 3-5 jaar)

Er werden enkele drempels voor psychosociale hulpverlening buiten detentie genoemd. Enerzijds was er sprake van **persoonlijke drempels**, zoals het gevoel dat de hulpverlening niet helpt en een gebrek aan tijd om hulpverlening buiten de muren te volgen (vb. door een voltijdse job). Anderzijds werden ook eerder **structurele drempels** benoemd, waaronder de kostprijs van specialistische hulpverlening en de wachtlijsten.

“Ik heb veel schade waar ik persoonlijk mee worstel en wat ik niet opgelost krijg door hier [gevangenis] elke keer te belanden. Ik snap... Ik weet niet welke oplossingen daarvoor gegeven worden, want ja, ik moet dan verschijnen voor de SURB omdat ik een straf boven de 3 jaar heb. Dan vragen ze voor een reclasseringsplan met bijvoorbeeld psychologische begeleiding. Ik weet niet welke persoon in mijn situatie zou kunnen betalen voor een psycholoog. Die kosten zijn vrij hoog. Die wachtlijsten zijn ook heel hoog, heel groot. Dat is niet evident om zo maar efkes psychologische begeleiding te gaan opzoeken.” (Amin – gedetineerd, 5-7 jaar)

3. Informele steun van familie en vrienden

3.1. Aanwezigheid van een informeel sociaal netwerk tijdens en na detentie

Het eigen sociaal netwerk was een centraal thema binnen de verhalen van alle participanten. Hoewel de helft van de participanten moeilijke familiale situaties hadden voor detentie, ervoeren velen toch nog steun van familie. Er waren slechts 3 participanten die aangaven dat ze niet (meer) bij hun familie terecht konden. Roza heeft haar moeilijke thuissituatie achter zich gelaten toen ze naar België migreerde. Laura had een moeizame relatie met haar ouders, maar begint stilaan weer wat contact op te nemen. De vader van Jonas, die een grote steun voor hem was in zijn detentietraject, overleed toen hij in de gevangenis zat. Alle andere participanten hadden een netwerk waar ze veel steun uit haalden. Participanten gaven aan in de gevangenis regelmatig te **bellen** met hun familie. Ze keken uit naar de **bezoeken** die hun hielpen de periode in detentie door te komen.

Enkele participanten hadden ook **kinderen** op het moment dat ze in de gevangenis verbleven. Er was vaak een wens om de **ouderrol** tijdens detentie op te nemen, maar dat was dikwijls een uitdaging. Zo was er soms een contactverbod, verwaterde het contact of was de fysieke afstand een drempel. Evert vertelde hoe de relatie met zijn zoon bijna louter financieel werd omdat er geen ruimte was voor hechting. Evert begreep dit ten volle, maar had het graag anders gezien. We konden afleiden dat bezoek van kinderen de deelnemers veel deugd deed, dat het een lichtpuntje was waar ze vaak naar uit keken.

“Daar [bezoek] kijk je ook naar uit, laten we eerlijk zijn. Dat is 3 keer in de maand dat je 2 uur vrij bent hé. En bezoeken ook, bezoeken met je familie, dat is mooi hé. Kinderbezoek ook, ja. Ge moogt dan ne keer knutselen met uw kinderen of kleinkinderen, versta je het. Dat zijn momenten dat je koestert hé. Je kijkt daarnaar uit hé. Dat zijn momenten dat je ne keer normaal kan spreken.” (Jerry – gedetineerd, ≥ 15 jaar)

Tim zat 3 jaar in een gevangenis die te ver was van zijn ouders waardoor ze niet op bezoek konden komen. Hij sprak over de belangrijke rol van een **vrijwilliger** die hem wekelijks kwam bezoeken en voor hem een vriend was geworden doorheen de jaren. Ook Jonas vertelde over het wekelijkse bezoek van een extern persoon die niet uit zijn eigen vriendenkring kwam en waar hij nu tijdens zijn voorwaardelijke invrijheidsstelling nog steeds contact mee heeft. Anders dan familie of externe personen kregen sommige participanten bezoek van **vrienden**. Echter gaven ze ook aan dat dit verminderde naarmate de jaren vorderden en dat familie nog altijd de meest constante factor in hun sociaal netwerk is.

3.2. De rol van familie en vrienden tijdens en na detentie

Familie werd door participanten omschreven als een essentiële bron van **emotionele ondersteuning**. Samuel benoemde de onvoorwaardelijke steun van zijn vrouw als een doorslaggevende factor in zijn levensverhaal. Zij heeft hem zowel voor, tijdens als na zijn detentie bijgestaan, heeft als katalysator gefungeerd om een intrapersoonlijk keerpunt te bewerkstelligen en heeft hem een extra doel gegeven om weg te blijven van criminele activiteiten. Uit die emotionele ondersteuning vloeit vaak voort dat familie een bron van motivatie werd om het goed te doen en niet opnieuw in de gevangenis te belanden. Verschillende participanten gaven aan niet meer in de gevangenis te willen belanden omdat ze tijd willen spenderen met hun familie.

“Met de familie he, mijn zus, mijn moeder. Dat gaat allemaal wel goed. Zonder die hun steun was ik misschien echt niet ver geraakt hier. Die hebben mij gesteund, zelfs toen ze wisten dat ik op het slechte pad was. Die hebben dat eigenlijk nooit opgegeven en ik heb ook gezegd van ‘luister, ik ga mijn familie niet laten afzien door mijn eigen doen’, dus ik heb mezelf omgeslagen. Als je ziet dat je moeder al zo oud is. Die hebben altijd alles gedaan voor u en nu wordt gij een oude man en moet zij nog altijd voor u gaan zorgen, ik vind dat erg. Dus ik heb besloten om mijn best te doen en alles in orde te brengen en dat ze binnenkort gelukkig kunnen worden. Dat ze kunnen zeggen van ‘kijk hij is toch veranderd, hij heeft zijn leven terug in handen’. En dat is het belangrijkste.”
(Amin – gedetineerd, 5-7 jaar)

Hoewel familie er vaak al van voor detentie was, benoemden verschillende participanten de emotionele focus op familie als iets dat kan helpen om na vrijlating op het goede pad te blijven, als een soort van keerpunt om het in de toekomst beter te willen doen:

“Mijn ouders hé. Dat was een beetje het keerpunt in mijn leven, beseffen wat ik hun allemaal aangedaan heb. Ze zijn zo fier op mij en dat... Dat schouderklopke, dat doet ne keer deugd. Als ze vroegen wat het belangrijkste voor mij was, dan waren het altijd mijn ouders. Niks anders (...). En ook zo die gesprekken aan de telefoon. Die hebben mij allemaal doen... tot inkeer. Ik ben tot inkeer gekomen door de gesprekken allemaal.” (Jan – gedetineerd, 5-7 jaar)

Familie is vaak omwille van **praktische redenen** erg belangrijk. Enerzijds werden enkele participanten **financieel ondersteund** door familie om hun detentie comfortabeler te maken. Anderzijds waren er meerdere participanten met kinderen die aangaven dat familieleden (vb. papa, zus, partner) de **zorg voor hun kinderen** hadden overgenomen terwijl zij in detentie zitten/zaten. Roza heeft door haar migratieachtergrond geen familie in België en haar kind kwam terecht in een jeugdinstituut. Bovendien is familie voor veel van onze respondenten een plaats waar ze na vrijlating terechtkunnen. Ze vinden er **een verblijfplaats**, wat een voorwaarde is voor voorwaardelijke invrijheidsstelling. De SURB zou meer geneigd

zijn penitentiair verlov toe te kennen wanneer iemand kan aantonen dat die bij een familielid kan verblijven (als deze zelf geen detentieverleden hadden). Personen die niet bij hun familie terecht kunnen, hebben volgens de participanten beperktere mogelijkheden.

“Ik denk dat ik veel geluk gehad heb met mijn omgeving. Dat dat niet evident is voor de meeste mensen die in de gevangenis zitten. Ik merkte dat ook bij die laatste persoon bij wie ik zelf op cel zat, die heeft ook geen netwerk om op terug te vallen. Die kan niet terug bij zijn ouders gaan wonen. Die heeft niemand om hem allé, te begeleiden als die op uitgangsvergunning gaat of en die heeft ook dat geprobeerd met de PSD, maar dat is spaak gelopen en die blokt dat af nu. En hij zegt: ik ga die 10 jaar [strafeinde] nu doen. En dat is een deel hoe dat hij is, maar dat is ook een deel dat hij er niet aan kan doen.” (Wouter – ex-gedetineerd, vrij onder voorwaarden, 10-15 jaar)

Die **afhankelijkheid van familie of vrienden** om in aanmerking te komen voor strafuitvoeringsmodaliteiten werd aangehaald door meerdere participanten en beschreven we reeds bij de drempels voor graduele vrijheid, bij het verkrijgen van een strafuitvoeringsmodaliteit. In die zin werd het gebrek aan steun van familie door heel wat participanten als belemmerende factor voor re-integratie en een versterkende factor voor recidive bestempeld. Laura gaf aan dat ze na detentie steevast bij haar oude netwerk van ‘mensen in de marge’ belandde, omdat ze geen ander netwerk of plaats had om naartoe te gaan. Dit zorgde ervoor dat ze een vijftal keer opnieuw in de gevangenis belandde na korte straffen. Nu ze echter onder toezicht en voorwaarden van de SURB staat, heeft ze opnieuw contact opgenomen met haar ouders om daar haar uitgangsvergunningen en penitentiare verloven te kunnen doorbrengen.

Sommige participanten gaven echter ook aan dat ze zich in de gevangenis **afsloten van hun netwerk**, uit schaamte of omdat het hen emotioneel te zwaar viel om geen (actief) deel meer te kunnen uitmaken van het leven van hun familie of vrienden.

“Mijn tweede vrouw kwam de eerste 4 jaar elke dag [langs in de gevangenis], maar dan zijn we gescheiden naar aanleiding van mijn zelfmoordpoging. Ik had wel contact met mijn familie, maar op den duur zat ik liever in mijn cel en moesten ze niet komen, dat ik zei: ‘laat me, dit is voor mij een grote inspanning’. Omdat ik alleen maar emotioneel dieper ga. Ik heb me 2 jaar opgesloten. Ik kwam af en toe als er bezoek was, maar ik ging niet naar de wandeling, niet werken. Niks, omdat het emotioneel niet meer kon.” (Evert – ex-gedetineerd, volledige vrijheid, 10-15 jaar)

3.3. Een nieuw proactief sociaal netwerk na detentie

De gepleegde feiten van participanten hingen vaak samen met sociale netwerken waarin ze zich begaven. Een voorwaardelijke invrijheidsstelling verbiedt doorgaans contact met personen met een detentieverleden,

wat in de praktijk vaak het sociaal netwerk van voor detentie betekende. Justitie verwacht dan ook die respondenten een **nieuw netwerk** los van hun crimineel verleden zouden uitbouwen na detentie. De participanten geven echter allen aan dat dit niet evident was omwille van diverse interne en externe factoren. Externe factoren betroffen bijvoorbeeld moeilijkheden om aanvaard te worden door anderen omwille van hun detentieverleden, alsook de praktische moeilijkheden tot het uitbouwen van een sociaal netwerk omwille van beperkte detentie, elektronisch toezicht of andere voorwaarden. Interne factoren betroffen de zoektocht naar begrip en (h)erkenning van mensen met een ver of gedeeld (detentie)verleden, zelf-stigma en moeilijkheden om vrienden te maken omwille van de gevolgen van detentie. De combinatie van het stigma rond detentie en de voorwaarden die voor sommige participanten gesteld werden tijdens hun voorwaardelijke invrijheidstelling zorgde ervoor het erg moeilijk was om een (nieuw) sociaal netwerk op te bouwen.

1. Intrapersoonlijke condities tijdens detentie

Naast een scala aan externe factoren (vb. werk vinden, de aan – of afwezigheid van steun) die de kans op re-integratie beïnvloeden, vertelde de meerderheid van de participanten ook over intrapersonlijke factoren die daarin een rol spelen. Verschillende verhalen wijzen op het belang van **mentale gezondheid** tijdens en na detentie. Een eerste aspect dat hiermee blijkt samen te hangen, is dat sommige participanten vertelden dat ze **de datum waarop ze vrij zouden of zullen komen** niet kenden. Dit bracht een grote onzekerheid met zich mee. Zo kwam Thomas al een aantal keer vrij, na een voorarrest en onder een voorwaardelijke invrijheidsstelling. Hij vertelde over de moeilijkheden die daarmee gepaard gingen. Dit zorgde niet alleen voor praktische obstakels zoals het zoeken naar huis en werk nadat je onverwacht buiten de gevangenis muren staat, maar het zorgde bij hem voornamelijk voor mentale onrust. Het plaatste hem in een situatie zonder perspectief en dat woog zwaar door.

“En duidelijkheid over wanneer dat ge vrijkomt, doet veel met mensen. Dat maakt het veel gemakkelijker. De onderzoeksrechter kan u lossen wanneer hij wil. Dat is elke keer valse hoop dat ge krijgt, dat ge denkt van: ah ja, of niet of wel. En dan niet. En baf, kunt ge weer zitten en zo. Dat maakt het lastig. Ge weet het niet. Dat maakt het lang. Dat maakt het moeilijk in mijn hoofd. Bij mij toch. Bij de meeste denk ik wel. Het is wel rapper vooruitgegaan, want nu ik wist ik meer, ik zal het zo zeggen. Nu wist ik van in het begin al meer. Dat is het lastige als ze u oppakken: ze steken u binnen en ge weet van niks. Ge komt voor dienen onderzoeksrechter en gaat dienen luisteren of niet? Dat is altijd dienen valse hoop dat ge krijgt: misschien wel, misschien niet, misschien wel, misschien niet. Dan kunnen ze u nog tussendoor lossen. En dan duurt het lang. Langer als dan dat ze zeggen: hier is uw straf. Dus als ge een datum weet op voorhand, maakt dat uw detentie makkelijker. Als je het niet weet, dan is het lastiger, ik zal het zo zeggen. Ze stonden ineens aan de deur van mijn kamer... Bij een voorarrest heb je dat wel. 3-5 maanden zat ik, (...) en ik mocht toch gaan. Dat je ook denkt: waar moet ik naartoe?” (Thomas – gedetineerd, 3-5 jaar)

Een ander aspect dat de mentale gezondheid op de proef bleek te stellen, was het druggebruik in de gevangenis. Alle participanten waren getuige van druggebruik in de gevangenis. Ook al gebruikten ze niet zelf, het viel onze respondenten soms zwaar om de verslavingsproblematiek bij anderen te zien. Een aantal van onze participanten gebruikten (ooit) zelf drugs. Bijvoorbeeld Amin, hij had zowel voor als tijdens detentie een **verslavingsproblematiek**. Hij kreeg geen drughulpverlening in de gevangenis, maar slaagde er na een woelig parcours in de gevangenis toch in drugvrij te zijn.

“Ik vind dat ik een probleem heb, maar er is geen hulp. Ik zou graag geholpen willen worden, maar dat is hier nooit gebeurd. Ze duwen u hier eigenlijk dieper he, want ze weten dat er veel drugs is, ze weten dat er veel alcohol is en toch trekken ze zich er niks van aan. Ze kijken naar u van ‘oh die jongen heeft al een probleem gehad buiten met drugs, we moeten die jongen proberen te helpen’ (...). Maar nee, hier wordt eigenlijk niet gezien naar u. Hier word je in de gevangenis gestoken en je wordt echt zwaar vergeten.” (Amin – gedetineerd, 5-7 jaar)

Voor sommigen leidden we af dat hun verslavingsproblematiek een **destructief copingmechanisme** was om om te gaan met problemen en het leven in detentie. Jerry gebruikte dan weer agressie. Verschillende participanten beschreven dan ook het belang van het aanpakken van dergelijke destructieve copingmechanismen als essentieel voor recidivebeperking. Een aantal respondenten gaven aan hun periode in de gevangenis aangegrepen te hebben als een moment om over zichzelf en de toekomst te reflecteren en hierbij afstand te nemen van negatieve copingmechanismen zoals het gebruik van drugs of agressie.

“In die periode in de gevangenis ben ik tot besef gekomen, omdat ik er hier zelf over heb nagedacht: ik ben al een heel tijdje bezig, ik ben mijn familie kwijt, dit, dat. Dus ik heb gewoon de tijd even genomen voor erover na te denken. Er zijn mensen hier die dat ook willen doen, maar ze kunnen dat niet omdat ze verder drugs en alcohol gebruiken en dan denken ze daar gewoon niet aan. En zo gaat de tijd verder en dan komen ze terug buiten en dan is het terug van hetzelfde. Maar nu, ik heb de tijd voor mezelf genomen en echt over het leven gedacht, hoe dat het allemaal verder gaat. Want ja, ik heb een slecht leven gehad daarvoor he, voor de gevangenis. En dat bleef maar rondgaan en verder gaan. Maar ik kijk niet terug naar achter. Je moet vooruit gaan kijken. Zolang je vooruit blijft kijken, ben je goed bezig. Als je efkes achteruit kijkt, dan ga je miserie meemaken en dan ga je terug drugs gebruiken, maar ik ga niet meer achteruit kijken.” (Amin – gedetineerd, 5-7 jaar)

Sommigen gaven aan **“een knop te hebben omgedraaid”**. Dit kwam niet alleen door innerlijke reflectie, maar werd ook gestimuleerd door externe factoren zoals religieuze consulenten, het eigen sociaal netwerk, verliezen die participanten ervoeren door detentie en hulpverlening. Maar een “knop omdraaien” was niet voor al onze participanten vanzelfsprekend. Sommigen verloren alle hoop en zin om iets van hun leven te maken of deel uit te maken van de maatschappij. Het verhaal van Jerry toont aan hoe intrapersonlijke en externe factoren nauw met elkaar verweven zijn.

Jerry belandde voor het eerst in de gevangenis in de jaren '90 en was toen erg bang. Wanneer hij terug buiten kwam, was hij totaal onvoorbereid. Hij had nog niet leren omgaan met de vele opgekropte gevoelens waar hij mee worstelde. Jerry beschreef zichzelf als een verloren ziel,

iemand die met zichzelf geen blijf wist. Als reactie ging hij overmatig werken in een bouwbedrijf. Hij raakte echter betrokken bij strafbare feiten waarvoor hij meer dan 15 jaar celstraf kreeg. Op het moment van het interview zat Jerry 13 jaar in de cel. Hij had veel steun aan zijn familie die hem is blijven bijstaan, ook al heeft hij enorm veel gemist. Hij vertelde hoe hij huwelijken en overlijdens heeft gemist, hoe mensen die dicht bij hem stonden uit zijn leven verdwenen zonder dat hij er kon zijn voor hen. Jerry kwam zichzelf tegen in de gevangenis. Hij ondernam een poging om zichzelf van het leven te beroven en vertelde hoe heel wat anderen in de gevangenis dit ook reeds deden. Hoewel hij aangaf dat er weinig ondersteuning voorhanden is in de gevangenis, kreeg hij de laatste jaren wel agressiebegeleiding van iemand die ook een vertrouwenspersoon voor hem is geworden. Jerry leerde beter omgaan met zijn gevoelens door af en toe te praten en ventileren bij het CAW. Binnenkort krijgt hij zijn eerste uitgangsvergunning om gespecialiseerde agressiebegeleiding buiten de gevangenis voort te zetten omdat hij bang was voor recidive aangezien agressie een vastgeroest copingmechanisme werd om met zijn emoties om te gaan. (Gedetineerd, ≥ 15 jaar)

Jerry vertelde ons dat hij een **suïcidepoging** heeft ondernomen in de gevangenis. Ook een aantal andere participanten gaven aan een suïcidepoging te hebben ondernomen in de gevangenis omwille van de uitzichtloze situatie waarin ze leken te zitten. Een suïcidepoging werd telkens gevolgd door een verblijf van enkele dagen in de isolatiecel. Hierover getuigde ook Jonas:

“Toen heb ik echt mijne krak gekregen, heb ik ook in mijn polsen gesneden omdat ik zoiets had van ‘ja nee, ik doe iedereen pijn, ik val iedereen lastig, ik zit hier en ik ga sterven, ik kan beter nu ermee stoppen’. Het is niet gelukt uiteraard. Dan hebben ze mij in ‘t cachot gestoken, dat is een heel raar ding in de gevangenis. Ge onderneemt een poging tot zelfmoord, dan pakken ze u uit uw cel, ze verzorgen u eerst en dan smijten ze u in het cachot zonder dat er iemand komt praten met u, kwestie van dat ge op uw positieve kunt komen.” (Jonas – ex-gedetineerd en vrij onder voorwaarden, ≥ 15 jaar)

De meesten onder hen kregen na hun suïcidepoging wel iets meer **toegang tot psychische zorg**, al dan niet doordat ze geluk hadden iemand tegen te komen die hen kon helpen of kon doorverwijzen. Evert deelde zijn ervaring waarbij hij pas na zijn suïcidepoging eindelijk langdurige psychologische hulp kreeg van een psychiater die meer deed dan alleen medicatie voorschrijven.

“In 2014 heb ik een zelfmoordpoging gedaan in de gevangenis en heeft hij [een psychiater in de gevangenis] een zorgtraject met mij gestart, maar dat was zijn taak niet. We hadden een goede klik. Ik ben veranderd daardoor. Hij is de enige psychiater die daar op die manier rondloopt, die

naast zijn huidige taak af en toe een aantal gedetineerden wat meer spreekt. Ik heb dat geluk gehad, want velen hebben dat niet. Er is nog een andere psychiater, maar die noemen we de medicatiedokter en daar moet je zijn voor je valium. Die gaat nooit meer dan een kwartier tijd hebben voor u, voor medicatie voor te schrijven.” (Evert – ex-gedetineerd, volledige vrijheid, 10-15 jaar)

2. Intrapersoonlijke condities na detentie

Verschillende participanten gaven aan dat ze traumatiserende zaken ervaren hebben in de gevangenis die voor altijd indruk zullen nalaten en ervaren bijna allemaal in kleine of grote mate **detentieschade**. De langdurige blootstelling aan detentie had bij verschillende participanten een invloed op hun vermogen om zich in drukke omgevingen te begeven, zich zaken te herinneren, zich veilig te voelen en vrienden te maken.

“Dat ik daarnet zei van dat ik niet zo veel nieuwe vrienden gemaakt heb, dat is ook zo’n soort van allé, een soort van litteken van in de gevangenis gezeten te hebben, ge maakt er niet echt heel goede vrienden omdat ge weet die kan morgen weg zijn, vrij of transfer of dood desnoods. Zo heb ik een drempel ontwikkeld om echt niet veel vrienden te maken.” (Wouter – ex-gedetineerd, vrij onder voorwaarden, 10-15 jaar)

Sommigen ervaarden die detentieschade als een verzwarend element op problemen die er vaak al waren. Dit gaf hen het gevoel dat ze zich in een zeer **complexe situatie** bevonden waarbij hulpverleners niet altijd goed weten hoe daarmee om te gaan. De gevolgen van detentie bleven nog lang voelbaar.

“Tot vandaag heb ik het gevoel dat ze [psychiatrische ziekenhuizen] niet weten hoe dat ze met mijn problematiek moeten omgaan. Depressie blijkt niet echt iets te zijn waardat ze veel ervaring in hebben, zeker niet gecombineerd met detentieschade. Want in mijn depressie heb ik... Een heel negatief idee over justitie op zich, niet over het systeem, want justitie moet er zijn, waar dat ik nog meer kapot ben gemaakt tijdens mijn gevangenisstraf, waar er geen hulp was voor verschillende dingen. (...) Ik heb het daar vandaag door mijn depressie nog extra moeilijk mee. Daar kunnen ze niet mee om, want dit is detentieschade.” (Evert – ex-gedetineerd, volledige vrijheid, 10-15 jaar)

Alle participanten geloofden in de **kracht van psychologische ondersteuning**, zoals agressiebegeleiding, verslavingshulp of therapie. Hoewel ze hiertoe drempels ervaren hebben (vb. kostprijs, stigma), probeerden ze hun psychische begeleiding na detentie op te starten en vol te houden.

“Echt nodig, ja, ik blijf mijn therapie volgen. En dat gaat ook nog jaren duren, maar dat is niet erg. Dat is goed. Maar misschien gaat die ook helpen met mij beter te voelen en dat gaat nog lang duren, maar da’s niet erg. Dat zal misschien ook helpen om vrijheid te voelen.” (Roza – ex-gedetineerd, volledige vrijheid, 3-5 jaar)

Amin leidde voor en tijdens detentie aan een **verslavingsproblematiek**. Hoewel hij op het moment van het interview drugvrij was, maakte hij zich hier wel zorgen over. Voor hem was dit prioritair om na detentie op in te zetten.

“Ja zeker, want normaal zou ik nu gewoon een appartementje moeten regelen voor terug bij ze [familie] te geraken, maar dat heb ik efkes opzij gezet. Ik denk van oké, ge wilt naar buiten, dat gaat u lukken, maar stel je voor dat je weer in de put gaat vallen ofzo en je gaat terug naar de drugs grijpen. En daarmee heb ik ook gezegd van ‘luister, ik zou graag in opname willen als ik naar buiten ga’. Dan kan ik een beetje zeker zijn van mijn eigen.” (Amin – gedetineerd, 5-7 jaar)

1. Strafuitspraak en-uitvoering

1.1. De impact van een gevangenisverblijf op iemands leven

Verschillende participanten beschreven hoeveel ze **verloren door detentie**, zowel **materieel als affectief**. Ze verloren hun woonst, hun waarborg en hun job. Ook wanneer iemand voorwaardelijk in vrijheid gesteld werd maar door een schending van voorwaarden opnieuw in de gevangenis terecht kwam, had dit (opnieuw) een grote impact. Zo vertelde Laura over de periode waarin ze na een voorwaardelijke invrijheidstelling opnieuw naar de gevangenis moest:

“In een jaar tijd ben ik... Ik ben een jaar niet naar de psychiater kunnen gaan. Ik ben een jaar niet bij mijn ouders kunnen gaan. Een jaar mijn ouders ook niet gezien toen. Ik heb een jaar mijn burens waar dat ik toen woonde... Ja, die zijn een tijd op bezoek gekomen... Ik ben dus alle sociaal contact buiten kwijt geraakt... Omwille van ja, oké, dat ik een fout heb begaan. (...) Ja, de consequenties zijn heel zwaar.” (Laura – gedetineerd, onder beperkte detentie, 5-7 jaar)

Wanneer voorwaarden geschonden werden, zouden de participanten liever met iemand kunnen spreken over de voorwaarden, waarom en hoe het misging, in plaats van onmiddellijk terug naar de gevangenis gestuurd te worden. Daardoor verloren enkele participanten alles wat ze eerder opgebouwd hadden en werd er naar eigen zeggen meer kwaad dan goed aangericht.

“Dat is niet normaal, maar dat is ook omdat ze met die voorwaarden veel te snel mensen terugsturen naar hier [gevangenis] in plaats te kijken waar het is misgegaan en hoe het is misgegaan. Ge kunt er niks over zeggen, ge wordt direct teruggestuurd naar hier, veel te snel. Daar zouden ze moeten opletten dat ze niet te snel mensen terugsturen voor niks, want elke keer kom je hier erger en erger buiten als ge hier zit, sowieso.” (Jan – gedetineerd, 5-7 jaar)

De nefaste **impact van detentie op iemands leven en mentaal welbevinden** (vb. detentieschade) maakte dat sommige participanten lange gevangenisstraffen met weinig begeleiding ten eerste in vraag stelden. Ze hadden vaak al problemen voor detentie en tijdens detentie kwamen er nog extra problemen bij.

“Je krijgt geen hulp hier, je wordt niet verder geholpen. (...) Als jij iemand met een groot probleem, die graag steelt bijvoorbeeld, niet gaat aanpakken in de gevangenis, dan gaat die terug naar buiten en terug stelen. En dan heb je hem weeral terug in de gevangenis. En zo blijft dat rondgaan en verder en verder gaan. De meeste mensen komen naar de gevangenis met een probleem (...)

en ze worden niet verder geholpen, dan gaan ze met een dubbel probleem naar buiten. Het is niet alleen dat probleem, maar er komt een psychologisch probleem ook nog bij, dus je gaat met een dubbel zo zwaar probleem naar buiten.” (Amin – gedetineerd, 5-7 jaar)

Bovenstaande verhalen tonen dat de impact van een gevangenisverblijf op meerdere vlakken als erg zwaar werd ervaren. Dit was ook zo voor Samuel, die voor het eerst in de gevangenis belandde onder voorarrest voor een zaak waarin hij 2 jaar later onschuldig werd verklaard. Hij vertelde hoe deze eerste detentieperiode zijn verdere detentietraject bepaalde. Voornamelijk het gevoel van onrecht en zelfstigma, alsook ontmoetingen in de gevangenis, droegen hiertoe bij.

“En de eerste keer was dat... Ge zit daar met een haat, voor onterechte dingen. Ik zit hier onschuldig voor die feiten. En die mensen komen dan... ‘Als ge buitenkomt, kunt ge dat doen? Ge kunt voor hen dealen, en ge kunt zoveel verdienen.’ Maar oké, waarom niet? Ik zit nu onschuldig. Het kwaad is al gezet. De stappen zijn al gezet, dus oké, als ze mij toch zien als bad guy, dan ga ik nen echte bad guy zijn.” (Samuel – ex-gedetineerd, volledige vrijheid, 3-5 jaar)

1.2. Het gevoel van overleven versus humane detentie

De meeste participanten beschreven hun eerste ervaring met de gevangenis als een angstig en onzekere periode. Iedereen was het unaniem eens over het feit dat detentie, zeker in het begin, heel **erg zwaar** is. Er heerste veel onwetendheid over de werking van de gevangenis, angst voor conflicten met andere personen in de gevangenis, onzekerheid over de duur van hun detentie en hoe zich te gedragen. Een verblijf in de gevangenis werd ervaren als een lange periode in diens leven.

“Echt zoals een hond in een kooi dat af en toe eens water krijgt. (...) Nee, hier in deze gevangenis is het 23 uur in een cel zitten en een uurtje buiten. Ik wil u ook wel eens opsluiten voor 23 uur en u dan een luchtje geven van een uur. (...) Als je in de gevangenis zit, dan zit je in een vergeten gat. En probeert daar maar eens uit te geraken, uit een vergeten gat.” (Amin – gedetineerd, 5-7 jaar)

Verschillende participanten belichtten het heersende maatschappelijke beeld rond detentie, waarin de gevangenis wordt voorgesteld als een ‘hotel’, wat in hun ogen in sterk contrast staat met de realiteit. Daarnaast verergerden de **levensomstandigheden in detentie** door bepaalde gebeurtenissen, zoals de uitbraak van COVID-19 en de overbevolking. De uitbraak van COVID-19 was, net als in de samenleving, ook binnen de gevangenis sterk voelbaar. De leefsituatie werd, naar eigen zeggen van participanten, nog moeilijker doordat onder andere het hulp- en dienstverleningsaanbod werd stilgelegd en wandelingen terugschroefd. Daarnaast werden ook stakingen van penitentiair bewakingsassistenten aangevoeld als erg impactvol op het leven in de gevangenis. Zo vertelde Lisa:

“Het enige dat belangrijk is dat jullie weten, is dat wat er op de televisie verschijnt, dat is echt niet zo. De realiteit hierbinnen is echt hard soms. Ze staken hier soms. Ze hebben hier in 2018 bijna 28 dagen gestaakt. Dat wil zeggen: 28 dagen geen douche, geen kantine, 28 dagen geen wandeling. Bij de vrouwen is dat nog rustig. Bij de mannen loopt dat soms vree... Dat loopt rapper uit de hand.” (Lisa – gedetineerd, 5-7 jaar)

Participanten vertelden over hun zoektocht naar hoe ze hun gevangenisstraf konden **overleven**. De manier van overleven was verschillend voor participanten. Het ging over ‘naam maken’ om binnen de gevangenis gerust gelaten te worden door anderen, het zoeken van werk om een langdurig vooruitzicht van stabiliteit te hebben of het gebruiken van drugs om aan de harde realiteit van detentie te ontsnappen. Jonas vertelde hoe hij bang was voor een afrekening in de gevangenis door de motieven van zijn daden, waardoor hij in de gevangenis zelf een reputatie opbouwde door het gebruik van geweld en drugshandel. Jonas kalmeerde na een suïcidepoging, zoals ook Evert na verloop van tijd rustiger werd. Evert reageerde fel op het gebrek aan begeleiding en perspectief. Toen hij zich effectief rustiger ging gedragen, werd hij het slachtoffer van afpersing. Hij werd getransfereerd naar een andere gevangenis, maar het onveiligheidsgevoel geraakte hij nooit kwijt.

“Ik ben 4 jaar een beest geweest in de gevangenis, in die zin tegen het systeem vechten, arrogant tegen cipiers. Het was een zware last voor mij om niet te weten: dan kom je vrij. (...) De eerste 4 jaar was dat een gevecht, want ga ik in tegen dat systeem en roep ik luidop tegen de directie: hoe is dit mogelijk? In plaats van daar rust in te vinden en mee te gaan in de flow, misbruikte ik het: daar is geen begeleiding. (...) Daarna ben ik het schaap geworden en meelopend geweest met de regels. Dat is een vorm van thuis.” (Evert – ex-gedetineerd, volledige vrijheid, 10-15 jaar)

Anderzijds werd de **strakke structuur en regelmaat** tijdens een verblijf in de gevangenis wel als overwegend positief beschouwd. Lisa, die beviel van haar kindje in de gevangenis, gaf aan dat dit haar geholpen heeft om haar kindje een vast dagritme te geven, maar ook andere participanten apprecieerden de strakke structuur van een gevangenis omdat dit hen voorbereid(de) op het leven na detentie, waarin structuur ook vaak een belangrijke rol speelt.

Over het algemeen benadrukten de participanten het belang van **humane detentie**, waaronder het belang van hulp- en dienstverlening in de gevangenis en de materiële leefomstandigheden in de gevangenis, zoals hierboven reeds beschreven. Enkele participanten benadrukten hierbij ook de manier waarop professionals in de gevangenis, zoals penitentiaire bewakingsassistenten, met personen in detentie omgegaan.

“Ik vind dat je gewoon een beetje menselijk behandeld moet worden in de gevangenis, dat is al. (...) Als ge mensen behandelt als mensen, kunt ge meer spijt en meer betreuring en meer van die dingen terugkrijgen, buiten als ge mensen behandelt als dieren, dan komt het niet goed.” (Samuel – ex-gedetineerd, volledige vrijheid, 3-5 jaar)

Als participanten spraken over de omgang met professionals in detentie, kwam ook het belang van een **sterktegerichte kijk** naar boven. Dit wordt gezien als een kijk dat voorbijgaat aan het zien van de ‘crimineel’ en de feiten, maar voornamelijk focust op de groeikansen van mensen en hun positieve eigenschappen. Daarnaast beschreef een participant dat er meer aandacht zou moeten zijn voor positief gedrag in de gevangenis en dat dit meer zou moeten meespelen in mogelijkheden voor graduele vrijlating.

“Zoekt een talent in hem. Misschien is dat ne goede schilder. Misschien is dat iemand dat verstand heeft van auto’s. Zoekt waar dienen goed in is. Laat die daarmee bezig zijn. Laat die in de maatschappij gaan daarmee (...) Als ge de mensen heel hun straf door begeleid en voorbereid op een nieuwe kans, dan moet er meer vertrouwen zijn. Maar als gij niks doet voor die mensen, kunt ge die niet vertrouwen en kunnen die u ook niet vertrouwen. Waar zijt ge dan?” (Jonas – ex-gedetineerd en vrij onder voorwaarden, ≥ 15 jaar)

DEEL 7. DE TOEKOMST

Op het moment van de interviews waren 2 participanten in volledige vrijheid, de ene 2 jaar, de andere al meer dan 10 jaar. De overige voormalig gedetineerde personen waren voorwaardelijk vrij, al dan niet onder elektronisch toezicht. 2 participanten verbleven in beperkte detentie, de anderen verbleven nog in de gevangenis. Op het einde van het interview vroegen we hen naar hun dromen of plannen voor de toekomst.

Onze respondenten hadden meestal **geen grote of speciale toekomstdromen**. Ze droomden vooral over het verwerven of behouden van **werk** en omringd zijn door een goed **sociaal netwerk**. Zoals in het geval van Samuel die volledig vrij was:

Samuel keek positief terug op zijn leven na detentie en benoemde enkele belangrijke keerpunten die hem hebben gebracht waar hij nu is: de onvoorwaardelijke steun van zijn vrouw, een werkgever die hem de kans heeft gegeven op werk en het voordeel van de twijfel in de SURB. Hij is intussen meer dan 10 jaar detentievrij. Tot op vandaag werkt Samuel nog altijd voor het bedrijf dat hem tijdens de voorbereiding van zijn SURB-dossier een kans gaf. Hij voelde zich ontzettend dankbaar voor het vertrouwen en de kansen, hij had hier naar eigen zeggen alles aan te danken. Hij had geen grote toekomstplannen en zag de toekomst liefst zoals die nu is: dicht bij zijn vrouw en gezin. Hij is een voorvechter van een menselijke benadering in de gevangenis en gelooft bovenal in het geven en krijgen van kansen als de sleutel tot een betere toekomst voor personen in detentie. *(Ex-gedetineerd, volledige vrijheid, 3-5 jaar)*

Ook personen die tijdens het interview nog in de gevangenis verbleven, hadden gelijkaardige dromen. Ze waren vaak angstig, maar wel hoopvol voor de toekomst. Laura verbleef in beperkte detentie in de gevangenis, nadat ze eerder een periode onder elektronisch toezicht vrij was. Ook zij droomde voorzichtig van stabiliteit op vlak van **woonst**, een job en een sociaal netwerk.

Laura keek uit naar haar voorwaardelijke invrijheidsstelling, hoewel ze ook schrik over hoe ze dit moest verwezenlijken, zeker omdat ze weinig op familie kon rekenen en velen in haar vriendengroep een detentieverleden kenden. Ze keek wel uit naar een nieuw hoofdstuk waarin ze alleen zou kunnen wonen, een job kan zoeken waar ze niet hoeft te vertellen over haar verleden en terug haar leven kan leiden zonder voorwaarden. Ze had voorzichtig terug contact met haar ouders, waardoor ze haar uitgangsvergunningen in het weekend bij hen kon doorbrengen. *(Gedetineerd, onder beperkte detentie, 5-7 jaar)*

Bij anderen hoorden we de droom van tijd te kunnen spenderen met familie, kinderen te zien opgroeien en ze een onbezorgde jeugd te bezorgen. Ze wilden graag de zorg opnemen voor hun ouders, dikwijls vanuit het gevoel dat ze tijd moeten inhalen en fouten moesten rechtzetten. Thomas en Gerrit keken uit naar de toekomst, de kleine dingen in het leven en hebben geen al te grote verwachtingen.

“Ik heb geen verwachtingen meer. Ik zal al gelukkig zijn als ik gewoon werk heb, mijn kinderen hun verjaardag, sint en Kerstmis kan geven. Als ik goesting heb in een biefstuk friet iets kunnen gaan eten, morgen spaghetti te kunnen gaan eten ofzo. Voor mij hoeft de rest allemaal niet meer.”
(Gerrit – gedetineerd, onder beperkte detentie, 10-15 jaar)

Er waren ook een aantal respondenten die hoopten om **mentale rust** (terug) te vinden. Die mentale rust bleek niet voor iedereen vanzelfsprekend. Bijvoorbeeld Evert, hij had op het ogenblik van het interview een nieuwe rechtszaak en mogelijke gevangenisstraf boven het hoofd hangen. Hij kon zich daarin vinden, maar was toch angstig voor de toekomst. Hij wilde werken aan zijn problemen, psychische hulp krijgen, aangepaste voorwaarden. Hij maakte zich vooral zorgen over zijn mentale gezondheid en om terug in een uitzichtloze situatie in detentie zonder hulp te belanden.

“Ik heb angst om terug van alles mee te maken van wat ik in de gevangenis heb meegemaakt. Geen hulp. Ik denk dat het alleen nog maar verslechterd is. (...) En dit realiseer ik mij. Er zullen nog minder beweegmogelijkheden zijn, nog steeds geen hulp op verschillende vlakken. Ik zal blijven mentaal afzwakken. Waar dat naartoe gaat, weet ik niet. Daar heb ik enorme angst voor. (...) Ik ben er enorm mee bezig, maar ik ga me wel verantwoorden. Ik ga er zijn op [datum; op de rechtbank].” (Evert – ex-gedetineerd, volledige vrijheid, 10-15 jaar)

Een verblijf in de gevangenis had op alle participanten grote invloed. Allen probeerden ze het **verleden achter zich te laten en vooruit te kijken**. Ze wouden hiervoor werken, hoopten hierbij op eerlijke kansen en zouden hun best doen opdat de geschiedenis zich niet herhaalt.

“Toen mijn vader op zijn sterfbed lag, heb ik hem beloofd dat ik zijn naam waardig zou dragen. Ik ben dat van toen af aan ook beginnen doen en nu, ik werk hard. Ik heb een leuke job (...). Het gaat hier thuis goed. Ik heb familie, vrienden, mijn dingen om te doen. Als ik dees rustig blijf verder doen, ben ik binnen een paar jaar van mijn voorwaarden af, uit schuldbemiddeling, tegen mijn 50ste ongeveer kan ik genieten van het leven. Nog 10 jaar afzien en ik kijk daar wel naar uit. Ik denk ook wel dat dat gaat lukken. Ik bewijs ook graag aan mensen het tegendeel: dat gaat niet lukken? Wacht maar. (...) Ik word gewaardeerd voor wie dat ik vandaag ben en geaccepteerd. (...) Het verleden is er en niemand kan iets doen aan het verleden. Dat is gebeurd, ge kunt er alleen

maar voor zorgen dat het niet terug gebeurt en dat ge op bepaalde momenten andere keuzes maakt. Dat lukt mij, dag in dag uit.” (Jonas – ex-gedetineerd en vrij onder voorwaarden, ≥ 15 jaar)

Eén van de respondenten zette zijn ervaring uit het verleden in om anderen te helpen. Hij probeerde een **rolmodel** te zijn voor jongeren en een verschil voor hen te maken. Zijn droom was om andere personen te inspireren, aan te moedigen om het beter te doen en hen hierbij ten volle te ondersteunen.

Dit rapport van het BRUG-onderzoek speelt in op de **nood naar meer inzichten in de noden, kansen en barrières voor re-integratie van personen in de Vlaamse en Brusselse gevangenissen**. Aan de hand van levensverhaalinterviews met **14 personen** die allen veroordeeld zijn (n=8) of waren (n=6) tot een gevangenisstraf van meer dan 3 jaar, kregen we inzicht in de levensloop van personen voor, tijdens en na detentie. Hoewel de verhalen verschillende gelijkenissen kenden, had iedereen toch een heel divers en individueel verhaal. Deze interviews zijn dan ook geen volledige en representatieve afspiegeling van de populatie. We streefden ernaar om een diverse groep van personen te betrekken, wat lukte in termen van geslacht, leeftijd, straftotaal, aantal eerdere vrijlatingen en duur van laatste vrijlating. De deelnemers zijn wel allemaal Nederlandssprekend en bijna uitsluitend Belgisch.

1. Noden en barrières op vlak van re-integratie: samenhang van de verschillende levensdomeinen

Vanuit een holistisch perspectief hebben verschillende levensdomeinen een invloed op re-integratie, namelijk middelen om in levensonderhoud te voorzien, steun en intrapersonlijke condities (Graffam & Shinkfield, 2012). De levensverhalen bieden inzicht in de diverse noden, tonen dat de levensdomeinen onlosmakelijk met elkaar verbonden zijn en **elkaar zowel positief als negatief beïnvloeden**. Vaak bevinden individuen zich al voor detentie in een kwetsbare positie. Detentie heeft dan een extra impact, zoals onder meer op het verlies van werk, huisvesting en de nadelige invloed op het mentaal welzijn.

De levensverhalen tonen ten eerste uitdagingen op het vlak van **middelen om in levensonderhoud te voorzien**. De **financiële situatie** is veel bepalend en wordt tevens ook beïnvloed door verschillende factoren (vb. tewerkstelling, sociaal netwerk). Veel individuen kampen met schulden en boetes. Ze bevinden zich tijdens en na detentie daardoor vaak in een precaire en uitzichtloze financiële situatie. Deze financiële noden vergroten de noodzaak aan meer en beter betaalde gevangenisarbeid, wat bijdraagt aan humane detentie en de voorbereiding op **tewerkstelling** na detentie. De zoektocht naar werk na detentie verloopt vaak moeilijk door de onbekende datum van vrijlating, het gebrek aan een blanco strafblad, beperkte (digitale) communicatiemiddelen en het gebrek aan ondersteuning in de gevangenis. Ook vormen het gebrek aan een blanco strafblad en de onbekende datum van vrijlating drempels voor het vinden van **huisvesting na detentie**. De moeilijke zoektocht naar huisvesting wordt dikwijls versterkt door discriminatie en de financiële situatie waar personen met detentie-ervaring zich in bevinden. Mensen die in een gevangenis verbleven, zijn voor tewerkstelling en huisvesting nog al te vaak afhankelijk van de goodwill potentiële werkgevers en huiseigenaars.

Wat betreft het 2de levensdomein **steun**, zien we dat personen in detentie ook vaak afhankelijk zijn van een **ondersteunend sociaal netwerk tijdens en na detentie**. Velen doen beroep op het sociaal netwerk voor

financiële hulp, het vinden van onderdak, praktische ondersteuning (vb. opvang van kinderen), emotionele en motivationele steun. Een steunend netwerk is vaak noodzakelijk om een voorlopige invrijheidstelling te kunnen aanvragen en met succes te volbrengen, waardoor dit met andere woorden ook belangrijk is voor een succesvolle re-integratie. Echter beschikt niet iedereen over positieve, sociale contacten en is het opbouwen van een nieuw netwerk allesbehalve evident. De interviews tonen dat personen met detentie-ervaring vaak negatieve invloed ondervonden van vrienden en peers, moeilijke familiebanden hadden/hebben en (in het verleden) blootgesteld werden aan mishandeling, geweld- en verslavingsproblematieken. Tijdens detentie kunnen peers een grote invloed hebben, zowel negatief (vb. negatieve beïnvloeding) als positief (vb. voorbeeldfunctie, advies). Hoewel tal van positieve elementen benoemt worden, komt de **hulp- en dienstverlening** in detentie vaak niet tegemoet aan de noden door een te beperkt aanbod, de hoge werkdruk voor het personeel en een gebrekkinge afstemming tussen hulpverleners onderling alsook tussen de hulpverlening buiten de gevangenismuren. Mensen voelen zich vaak onvoldoende voorbereid op hun vrijstelling, wat volgens henzelf een belangrijke factor is voor recidive. Er wordt een verschil waargenomen in ondersteuning aan personen die mikken op strafeinde of een **voorwaardelijke invrijheidstelling**, waarbij die eersten over het algemeen ervaren minder tot geen ondersteuning te krijgen. Getuigenissen benadrukken het belang van graduele vrijheid, onder andere via voorwaardelijke invrijheidsstelling en beperkte detentie, maar de voorwaarden worden vaak als te streng en onaangepast ervaren. Ze bezorgen regelmatig mentale onrust en stress. Een voorwaardelijke invrijheidstelling maakt de noodzaak aan een steunend sociaal netwerk groter, maar vormt tegelijkertijd een obstakel voor de opbouw van een pro-actief (nieuw) sociaal netwerk (vb. omwille van contactverbod met ex-gedetineerde personen, verbod om zich op bepaalde plekken te begeven).

Op vlak van **intrapersoonlijke condities** komen mensen vaak **al voor detentie in aanraking met** mishandeling, geweld en middelengebruik. De levensverhalen tonen dat ook **tijdens detentie de mentale gezondheid op de proef gesteld wordt**, mede doordat reeds bestaande psychische problemen versterkt worden. De onbekende datum van vrijlating weegt zwaar door omdat het veel onzekerheid en een mogelijks onvoorbereide vrijlating veroorzaakt. De interviews tonen detentieschade en het mentaal lijden van individuen in de gevangenis. Dit resulteert voor verschillende personen in een suïcidepoging, volgens de ervaring van participanten dikwijls gevolgd door een verblijf in de isolatiecel. Toegang tot geestelijke gezondheidszorg, meer dan enkel medicatietoediening, hangt naar eigen zeggen af van het geluk een goede hulpverlener te treffen. Daarnaast is er ook de blootstelling aan illegale middelen in de gevangenis door eigen gebruik of anderen die drugs nemen. Het is volgens participanten een manier om het leven in de gevangenis draaglijker te maken of het dient als bron van inkomsten. Het gebrek aan een omvattende drughulpverlening binnen de gevangenismuren dwingt mensen om zelfstandig om te gaan met hun verslaving. De verhalen duiden op de noodzaak van psychische ondersteuning in de gevangenis en verdergezette begeleiding na detentie, alsook het wegnemen van de drempels hiervoor (vb. hoge kostprijs,

taboe). Een stabiele psychische gezondheid is van belang om zich goed te voelen, te werken en volwaardig te functioneren in de samenleving.

De verhalen benadrukken tot slot ook de invloed van **justitiële actoren** op re-integratie. De impact van een gevangenisverblijf is groot en bepaalt vaak de rest van hun traject; mensen verliezen hun woning, job, sociaal werk, enzovoort. Re-integratie wordt vaak bemoeilijkt door **vooroordelen, stigma en discriminatie** vanwege het detentieverleden waardoor het vinden van werk, woonst en het maken van vrienden extra uitdagend wordt. Wanneer tijdens een voorwaardelijke invrijheidstelling een beter leven opgebouwd werd en dit verloren gaat na een schending van de voorwaarden, stellen participanten in vraag of een detentie altijd de juiste maatregel is om dit te sanctioneren. Hoewel de structuur en regelmaat van een gevangenis positief ervaren worden, wordt anderzijds **de zin en onzin van een lange straf in vraag gesteld, al zeker zonder voldoende begeleiding**. Er is **nood aan humane detentie, ondersteuning en een sterktegerichte benadering van personen in detentie**.

2. Kansen op vlak van re-integratie

Er gebeuren reeds vele inspanningen door hulp- en dienstverleners om te werken aan re-integratie in gevangenissen, vaak binnen moeilijke omstandigheden en met beperkte middelen. Toch tonen de interviews ook een aantal kansen voor verbetering. Een eerste mogelijkheid is het uitbreiden van het **hulp- en dienstverleningsaanbod tijdens en na detentie**. Hulp- en dienstverlening in de gevangenis zou niet alleen problemen van voor detentie kunnen aanpakken (vb. verslavingsproblematieken), maar ook meer kunnen anticiperen op bijkomende problemen die ontstaan door detentie (vb. verlies van woonst en job). Een proactieve samenwerking met het individu **vanaf dag 1**, los van een potentiële voorwaardelijke invrijheidstelling of te wachten totdat het probleem onbeheersbaar is, kan een vlotte terugkeer naar de samenleving bevorderen die ook voor de betrokkenen zelf zo comfortabel mogelijk verloopt. Ondersteuning na detentie die aansluit op de gekregen hulpverlening tijdens detentie, waarbij de **continuïteit van hulp- en dienstverlening** verzekerd wordt, kan (on)verwachte moeilijkheden aanpakken, kort op de bal spelen en tegemoetkomen aan de noden van een individu.

De interviews wijzen op het belang van een voorwaardelijke invrijheidstelling en **graduele vrijheid** voor een vlottere re-integratie. Het stapsgewijs en begeleid verlaten van de gevangenis, het wennen aan nieuwe vrijheden en een aangepaste structuur kan worden bereikt via uitgangsvergunningen, penitentiair verlof, beperkte detentie en elektronisch toezicht. Dit biedt niet alleen voorwaarden, maar ook mogelijkheden en vooral kansen die van groot belang zijn. Op deze manier kunnen strafuitvoeringsmodaliteiten niet alleen voorwaarden stellen, maar ook **ondersteuning op maat** bieden, telkens in overleg met de betrokkene.

Drempels die ervaren worden bij de uitvoering van een voorwaardelijke invrijheidsstelling kunnen worden weggewerkt opdat meer mensen hiervoor kiezen en gradueel hun vrijheid terugkrijgen.

Tot slot tonen de verhalen de cruciale rol van het eigen **sociaal netwerk tijdens en na detentie**. Het netwerk fungeert als motivatie om positieve veranderingen door te voeren, biedt emotionele ondersteuning (vb. via bezoek) en voorziet vaak in financiële en praktische hulp (vb. het opvangen van kinderen, ondersteuning bij het zoeken naar werk). Personen die mikken op een voorwaardelijke invrijheidsstelling zijn bovendien sterk afhankelijk hiervan (vb. verblijfplaats). **Het ontbreken van een positief sociaal netwerk**, wat voor velen het geval is, kan **een obstakel voor succesvolle re-integratie vormen**. Een derde kans ligt dan ook in het betrekken van de sociale context in het detentietraject, het opbouwen van een nieuw netwerk met positieve contacten en het versterken van het bestaande door bijvoorbeeld banden te herstellen. De ondersteuning van individuen door middel van een buddy tijdens hun re-integratie is al eerder waardevol gebleken in onderzoek. **Het betrekken van ervaringsdeskundigen is een nog beperkt ontgonnen, maar veelbelovend terrein.**

3. Tot slot

De levensverhalen van personen met detentie-ervaring tonen hoe het leven voor detentie vaak al als uitdagend ervaren wordt, hoe dit een grote invloed kan hebben op het leven tijdens/na detentie en hoe personen in het leven staan na detentie door middel van gebeurtenissen en ervaringen in detentie. De verschillende levensdomeinen vormen vaak een drempel voor re-integratie, zijn onderling verbonden en beïnvloeden elkaar positief én negatief. Mentaal welzijn, huisvesting, een stabiele financiële situatie en een steunend sociaal netwerk kunnen het verschil maken. Verder tonen de getuigenissen de kansen van graduele vrijheid en de aanwezigheid van ondersteunende justitiële en hulp- en dienstverleningsactoren in de gevangenis om re-integratie te bevorderen. Ieder verhaal is verschillend en dit benadrukt nogmaals de grote noodzaak aan een individuele aanpak op maat van het individu.

REFERENTIELIJST

- Dierckx de Casterlé, B., Gastmans, C., Bryon, E., & Denier, Y. (2012). QUAGOL: A guide for qualitative data analysis. *International Journal of Nursing Studies*, 49(3), 360-371.
<https://doi.org/https://doi.org/10.1016/j.ijnurstu.2011.09.012>
- Graffam, J., & Shinkfield, A. J. (2012). The Life Conditions of Australian Ex-Prisoners. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 56(6), 897-916.
<https://doi.org/10.1177/0306624X1141551>
- Harney, L. B. et al. (2022). It is time for us all to embrace person-centred language for people in prison and people who were formerly in prison. *International Journal of Drugs Policy*, 99, <https://doi.org/10.1016/j.drugpo.2021.103455>.
- McAdams, D.P. (2008). Personal narratives and the life story. In O.P. John, R.W. Robins, & L.A. Pervins (eds.), *Handbook of personality: Theory and research* (p. 242-262). Vilfort Press.
- Pasma, A. J., Van Ginneken, E., Palmen, H., & Nieuwbeerta, P. (2023). Professional support and re-entry preparedness among prisoners. *Criminology & Criminal Justice*, 0(0). <https://doi.org/10.1177/17488958231161432>